

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет

Конспект лекцій
з дисципліни
Ринок фінансових послуг
за спеціальністю **072 «Фінанси, банківська справа та**
страхування»
освітня програма (спеціалізація) **“Фінанси та кредит”**

Частина 2

2018

Конспект лекцій з дисципліни “Ринок фінансових послуг” Частина 2 спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», освітня програма (спеціалізація) “ Фінанси і кредит” / Укл. І.Г.Пахомова – Запоріжжя: ЗНТУ, 2018. – 75 с.

Укладач: к.е.н. І.Г.Пахомова

Рецензент: к.е.н. С.В.Шарова

Відповідальний

за випуск: к.е.н., доцент І.Г.Пахомова

Затверджено
на засіданні кафедри
“ Фінанси, банківська справа та страхування ”
Протокол №2
від “12” вересня 2018 року

Затверджено
Вченою Радою
Економіко-гуманітарного
Інституту ЗНТУ
Протокол №17
“10” жовтня 2018 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Тема 7. Фінансові послуги на грошовому ринку	4
Тема 8. Фінансові послуги на валютному ринку.....	20
Тема 9. Фінансові послуги на ринку позик (кредитному).....	32
Тема 10. Фінансові послуги на фондовому ринку.....	60
Тема 11. Фінансові послуги з перейняття ризику.....	63
Тема 12. Державне регулювання та саморегулювання ринку фінансових послуг.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	73.

Тема 7. Фінансові послуги на грошовому ринку

Грошовий ринок створює пропозицію грошей, значний обсяг фінансових послуг на цьому ринку є пов'язаний із залученням грошового капіталу, розміщенням його на вкладних (депозитних) рахунках з метою зберігання й примноження.

Депозитна операція – операція із залучення коштів на вклади та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів банку.

Наданням депозитних послуг на ринку займаються банки та кредитні спілки.

Оферентами цих послуг для комерційних банків може виступити НБУ за умови розміщення вільних ресурсів банків на його депозитних рахунках.

Об'єктом депозитної операції поряд з грошовими коштами в національній та іноземній валютах можуть виступати банківські метали.

Депозитна операція оформляється договором банківського рахунку, договором банківського вкладу, який може передбачати видачу ощадної книжки та ощадного сертифікату.

З метою захисту інтересів вкладників банків – фізичних осіб в Україні створений Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який регламентується Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20 вересня 2001 року № 2740-III.

Вклади, розмір яких становить менше 1 гривні, не підлягають відшкодуванню.

Основним видом послуг Фонду є захист прав фізичних осіб-вкладників комерційних банків України, що сплачують збори до Фонду, методом відшкодування за рахунок коштів Фонду втрат за вкладами.

Окрім банків депозитні послуги для своїх членів надають кредитні спілки. Споживачами депозитних послуг кредитних спілок можуть бути виключно учасники таких фінансових установ.

Фінансова установа самостійно встановлює розмір процентів, що нараховуються на внески на депозитні рахунки членів спілки.

Банківські установи виступають основними oferентами розрахункових послуг.

Банки здійснюють відкриття рахунків резидентам України (юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, фізичним особам) та нерезидентам України.

Порядок відкриття банківських рахунків та їх режим визначається Національним банком України. Договір банківського рахунку укладається у письмовій формі.

Банківськими установами здійснюється відкриття своїм клієнтам (крім банків) двох видів рахунків, а саме вкладних (депозитних) та поточних.

Іншим банкам на основі укладання між банківськими установами кореспондентських угод здійснюється відкриття кореспондентських рахунків.

Плата за ведення поточних та кореспондентських рахунків стягується банками з клієнтів у розмірі, що зазначений у тарифах банку.

Законодавством України визначені граничні строки переказу коштів з рахунків клієнтів, яких повинні дотримуватися банки.

У разі порушення цих строків банком платника або банком отримувача, відповідна банківська установа зобов'язана сплатити клієнту пеню у розмірі 0,1% від суми простроченого платежу за кожен день прострочення, але не більше 10% від суми переказу.

Клієнт банківської установи за власною заявою може припинити користування розрахунковим послугами банківської установи у будь-який час.

Розрахунки між юридичними особами, а також розрахунки за участю фізичних осіб, що пов'язані з здійсненням ними підприємницької діяльності, проводяться у безготівковій формі.

Послуги щодо забезпечення грошових розрахунків суб'єктів господарювання реалізуються банками на умовах договору на розрахунково-касове обслуговування.

За надання послуг з проведення безготівкових розрахунків банківські установи одержують винагороду, розмір якої обумовлюється тарифами банку, і залежить від витратомісткості розрахункової операції, платоспроможності клієнта, наявності банківської гарантії, залучення коштів кредитора.

Реалізація розрахункових послуг забезпечується банківськими установами через внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи, з якими укладаються договори про членство або про участь у цих системах за умови отримання відповідного дозволу НБУ.

На ринку банківських послуг України функціонують системи:

- міжбанківських розрахунків;
- системи масових платежів;
- внутрішньобанківські платіжні системи.

Зазначені платіжні системи є традиційними та популярними в Україні.

В Україні набула широкого застосування й Національна система масових електронних платежів.

Поряд з банками фінансові послуги з переказу можуть надавати і **внутрішньодержавні небанківські платіжні системи**. Для проведення такої діяльності внутрішньодержавна небанківська платіжна система повинна прийти реєстрацію в НБУ та отримати дозвіл від нього.

Членом внутрішньодержавної небанківської платіжної системи може бути банк, що має банківську ліцензію НБУ, а також небанківська фінансова установа, яка має ліцензію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на здійснення переказу коштів, і які уклали договір із платіжною організацією відповідної платіжної системи.

За надання послуг з переказу грошей банківські установи стягують комісійний збір, який залежить від суми переказу.

Розвиток комп'ютерних технологій, поширення банківських автоматів та терміналів у торговельних установах обумовили появу нових видів розрахункових послуг.

Інтернет-послуга – це така послуга, основна частина процесу надання якої відбувається в режимі реального часу (он-лайн), з безпосереднім використанням Інтернету.

Інтернет-банкінг (e-banking) – це діяльність банку з надання комплексу послуг клієнтам щодо електронного управління своїми рахунками через Інтернет.

Відповідно до зарубіжної та вітчизняної практики до інтернет-банкінгу належать:

- управління рахунками;
- відкриття депозитів, здійснення валютних операцій;
- здійснення платіжних операцій;
- обмін фінансовими документами.

У процесі еволюції цей вид послуг суттєво розвинувся.

Є різні види банкінгу: телефонний, комп'ютерний, відеобанкінг, інтернет-банкінг.

У світі сформувалися дві бізнес-моделі інтернет-банкінгу:

- доповнення банками своїх традиційних послуг он-лайнним бізнесом;
- створення віртуальних банків, які працюють тільки через Інтернет.

На сьогоднішній день інтернет-банкінг розвивається у напрямі до диверсифікації банківських послуг. Низка провідних банків, таких як Wells Fargo, ING Group вважає створення на основі банків компаній з надання універсальних фінансових послуг стратегічним напрямком розвитку.

Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» платіжна картка являє спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що

використовується для ініціювання переказу грошей з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей в готівковій формі в касах банків, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати та ін.

Банківські установи є основними оферентами фінансових послуг з випуску та обслуговування платіжних карток.

Основними операціями банку щодо забезпечення випуску та обігу платіжних карток є:

- емісія карток;
- еквайрінг;
- видача готівки за картками.

На території України застосовуються платіжні картки емітовані членами внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем.

Емісія платіжних карток в межах України проводиться виключно банками, які мають ліцензію НБУ на здійснення таких операцій, та уклали договір з внутрішньодержавною або міжнародною платіжною системою.

Платіжні картки є власністю банку, що здійснив їх емісію, і передаються клієнту відповідно до умов договору про надання та обслуговування платіжних карток.

Для обліку коштів за операціями з використанням платіжних карток банківські установи відкривають клієнтам карткові рахунки.

За надання фінансових послуг з обслуговування платіжних карток банківські установи одержують комісійну винагороду, порядок нарахування, сплати та розмір якої встановлюються банками та платіжною організацією відповідної платіжної системи, з урахуванням тарифів банку, правил платіжної системи та нормативно-правових актів НБУ.

Окремий спектр фінансових послуг на грошовому ринку є пов'язаний з обслуговуванням векселів.

Відповідно до вітчизняного законодавства банки можуть проводити з векселями:

- кредитні операції;
- комісійні операції;
- торговельні операції;
- розрахункові операції
- гарантійні операції.

Кредитні операції супроводжуються наданням або залученням грошових засобів проти векселя або під забезпечення векселя.

До складу кредитних операцій входять:

- облік векселя;
- видача кредитів під заставу векселів;
- перерахування та перезастава облікових векселів.

В процесі проведення кредитних операцій банківські установи надають своїм клієнтам кредитні ресурси під забезпечення векселів або одержують їх самі від інших Oferentiv kreditnih poslug. Найбільш поширеною кредитною операцією є облік векселів.

Облік (врахування) векселів – це форма кредитування банківською установою юридичної або фізичної особи шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним з дисконтом за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя в повній сумі. Економічна суть операції обліку векселя полягає в достроковій грошовій реалізації векселя і переведенні комерційного кредиту у банківський. За достроковий платіж банк утримує з номінальної суми векселя винагороду на свою користь, яка одержала назву дисконт.

Визначення суми дисконту (Д) на користь банку здійснюється за такою формулою:

$$Д = \frac{Н \cdot П \cdot Т}{360 \cdot 100},$$

де $Н$ – номінальна сума векселя;

$П$ – облікова ставка банку;

T –термін у днях від дня обліку векселя до дня його погашення.

Надання банком **кредитів під заставу векселів** є наступною банківською операцією, яка проводиться на загальних принципах банківського кредитування.

У процесі реалізації **комісійних операцій** з векселями банківські установи виконують доручення клієнтів на отримання вексельних сум від боржників або приймають на себе зобов'язання боржників щодо погашення векселів. До комісійних операцій належать інкасування, доміциляція, зберігання векселів.

Гарантійні операції банку супроводжуються прийняттям банком на себе зобов'язань платежу за векселями при настанні певних обставин та в обумовлений строк. Найбільш поширеною операцією з векселями є *авалювання*.

Торговельні операції з векселем, а саме: купівля, продаж, обмін векселів за дорученням клієнтів, здійснюється банками на підставі укладених договорів комісії.

У процесі проведення **розрахункових операцій** з векселями банківські установи забезпечують оформлення кредиторської заборгованості клієнтів за допомогою векселів та проведення розрахунків з використанням таких інструментів.

Надання фінансових послуг з обслуговування вексельного обігу забезпечує диверсифікацію банківської діяльності та одержання додаткових доходів банківськими установами.

Грошовий ринок - це частина ринку позичкових капіталів, де здійснюються переважно короткострокові (від одного дня до одного року) депозитно-позикові операції, що обслуговують рух оборотного капіталу фірм, короткострокових ресурсів банків, установ, держави і приватних осіб.

На грошовому ринку купуються грошові кошти на короткий строк (до одного року). Ці кошти використовуються в обороті позичальника (покупця) як гроші, тобто для приведення в рух уже нагромадженого капіталу, завдяки чому вони швидко

вивільнюються з обороту і повертаються кредиторів. Класичними операціями грошового ринку є операції з міжбанківського кредитування, з обліку комерційних векселів, операції на вторинному ринку з короткостроковими державними зобов'язаннями, короткострокові вклади фінансово-кредитних інституцій у комерційних банках та кредити банків цим інституціям, валютні операції тощо. Проте й інші - не фінансові - суб'єкти втягуються на ринок грошей, коли свої короткострокові грошові кошти вкладають у банки чи передають у розпорядження інших фінансово-кредитних інституцій або ж одержують від них короткострокові позички чи інше фінансування.

Грошовий ринок характерний тим, що він дуже чутливий до будь-яких змін в економіці та у фінансовій сфері. Тому попит і пропонування тут надто мінливі, а процент як ціна грошей часто змінюється під їх впливом. Через це він є найбільш реальним індикатором кон'юнктури ринку фінансових послуг взагалі і слугує базою формування процентної політики в країні.

З погляду системного підходу фінансові послуги на грошовому ринку, як компоненти системи ринку фінансових послуг, поєднують три основні складові: послуги на обліковому, міжбанківському і валютному ринках.

Структура фінансових послуг на грошовому ринку

Ці три складові виконують такі головні *функції*:

- об'єднання дрібних заощаджень населення держави, приватного бізнесу, закордонних інвесторів і створення потужних грошових фондів;

- трансформація цих коштів у позиковий капітал, що забезпечує зовнішні джерела фінансування корпоративного бізнесу - спрямування частини коштів на міжбанківський ринок, що забезпечує стійкість кредитної системи, а також процес розширеного відтворення через видачу позик;

- надання позик державним органам для вирішення невідкладних завдань, покриття дефіциту бюджету.

Отже, грошовий ринок дає змогу здійснювати нагромадження, оборот, розподіл і перерозподіл грошового капіталу між сферами національної економіки. Крім цього, це - синтез різних засобів платежу.

Обліковий ринок і його інститути допомагають підприємствам здійснювати фінансування на основі короткострокового залучення капіталу - вексельних кредитів.

Міжбанківський ринок - це частина грошового ринку, де тимчасово вільні грошові ресурси кредитних інститутів залучаються і розміщуються банками між собою переважно у формі короткострокових міжбанківських депозитів зі строком 1, 3, 6 місяців, граничні строки - від одного дня до двох років.

Валютний ринок - це сукупність економічних та організаційних форм, що пов'язані з купівлею або продажем валют різних країн. До складу валютного ринку як системи можна віднести підсистеми валютного механізму (правові норми та інститути, що демонструють їх на національному та міжнародному ринках) і валютних відносин.

Функціонування грошового ринку як короткострокового сектору ринку фінансових послуг дозволяє підприємствам вирішувати проблеми як поновлення недостатності грошових активів для забезпечення поточної платоспроможності, так і ефективного використання їх тимчасово вільного залишку.

Головне місце на грошовому ринку посідає банківська система, де реалізуються основні види послуг, пов'язані зі здійсненням переважно короткострокових депозитно-позикових операцій.

Банки приймають гроші на поточні депозити, за якими вкладники можуть вільно розпоряджатися своїми коштами. Це робить забезпечення ліквідності надзвичайно актуальною проблемою в діяльності банків і примушує їх вкладати значну частину мобілізованих коштів у високоліквідні активи, зокрема в

короткострокові позики. Розміщуючи свої резерви в позики, банки спроможні створювати нові депозити і цим впливати на пропонування грошей, що робить їхню діяльність надзвичайно відчутною і вразливою для економіки.

Функціональна роль банків на грошовому ринку розкривається через види фінансових послуг, що їх вони надають. Більшість із цих послуг стосується саме грошового ринку, і це визначається його природою.

Крім банків на грошовому ринку активно працюють інші фінансово-кредитні установи, які використовують такі інструменти, як векселі, депозитні сертифікати, банківські акцепти та інші високоліквідні короткострокові інструменти.

Грошовому ринку властиві елементи звичайного ринку - попит, пропонування, ціна. Попит має форму попиту на позики, пропонування - форму пропонування позик, а ціна - форму відсотка на позичені кошти. Ціна на грошовому ринку має умовний характер. Ціна грошей має форму процента (процентного доходу) на позичені чи залучені кошти, що історично відрізняє її від звичайної ціни на товарних ринках.

Розмір процента визначається не величиною вартості, яку містять у собі куплені (позичені чи залучені) гроші, а їх споживною вартістю - здатністю приносити покупцеві додатковий дохід чи блага, необхідні для задоволення особистих чи виробничих потреб. Чим більшою буде ця здатність і чим довше покупець користуватиметься одержаними грошима, тим більшою буде сума його процентних платежів. Розмір відсотка визначається не величиною вартості, яку несуть в собі позичені гроші, а їх споживною вартістю - здатністю надавати позичальникові потрібні блага, тому розмір відсоткового платежу залежить не тільки від розміру позики, а й від строку її дії.

На грошовому ринку вирізняють такі види відсотків: обліковий, міжбанківський, облігаційний, депозитний та ін. Особливу роль у системі ціноутворення на грошовому ринку

має *облікова ставка Національного банку України*. Це - виражена у відсотках плата, що береться Національним банком України за рефінансування комерційних банків шляхом купівлі векселів до настання терміну платежу за ними та утримується з номінальної суми векселя. Вона найнижча серед ставок рефінансування і є орієнтиром цін на гроші.

Збільшуючи рівень облікової ставки, НБУ досягає таких регулятивних результатів:

- стримує попит комерційних банків на свої позички, гальмує зростання надлишкових їх резервів та банківського кредитування економічних суб'єктів, стримує мультиплікацію депозитів і зростання пропонування грошей;

- сигналізує економічним суб'єктам про свій намір зробити гроші "більш дорогими", що саме по собі спонукає економічних суб'єктів до більш обережної поведінки і зумовлює падіння ринкової кон'юнктури.

Зниження центральним банком облікової ставки має протилежні наслідки - збільшує попит комерційних банків на позички та їх надлишкові резерви, що спричиняє зростання пропонування грошей.

Процентна політика як монетарний інструмент має певні недоліки. Вплив її на пропонування грошей не досить чіткий і оперативний. Для комерційних банків та інших економічних суб'єктів важлива не просто зміна облікової ставки, а зміна її співвідношення з ринковими процентними ставками, за якими вони одержують позички в інших кредиторів і самі надають позички. Якщо, наприклад, ринкові позички зросли більше, ніж облікова ставка НБУ, то комерційним банкам буде вигідно не зменшувати свої запозичення в центрального банку. Тому НБУ не досягне ефекту гальмування пропонування грошей підвищенням облікової ставки. Крім того, комерційні банки можуть не відреагувати відповідним чином на зміну облікової ставки і з інших причин: через інфляційні очікування, стан своєї ліквідності тощо. У разі високих інфляційних очікувань,

погіршення ліквідності комерційним банкам доцільно збільшувати попит на позички НБУ навіть при підвищенні облікової ставки.

При визначенні рівня облікової ставки Національний банк України орієнтується на такі фактори: обсяг грошової маси в обігу та швидкість обороту грошей; структура кредитної емісії Національного банку; відсоткові ставки комерційних банків за кредитами та депозитами; структура залучених коштів комерційними банками; валютний курс національної грошової одиниці; девальваційні очікування в економіці; дохідність за операціями з цінними паперами на відкритому ринку та ін.

Депозитний відсоток - норма доходу, яку виплачують банки своїм клієнтам за їхніми депозитами.

Облігаційний відсоток - норма доходу, встановлена за цінними паперами. Він має забезпечити заінтересованість інвесторів у вкладанні грошей у цінні папери. Цей відсоток повинен мати вищу ставку, ніж відсоток за банківськими депозитами, оскільки останні більш ліквідні, ніж цінні папери.

Позиковий відсоток - норма доходу, яку стягує банк із позичальників за користування позиченими коштами. Ставки позикового відсотка мають бути вищими за ставки депозитного відсотка, оскільки за рахунок цієї різниці в ставках банки одержують дохід (маржу) і формують свій прибуток.

Зміна ставок відсотків грошового ринку впливає як на грошову сферу, так і на реальну економіку - виробництво, інвестиційну сферу, сферу обігу тощо.

Тож відсоткові ставки грошового ринку пов'язані зі ставками інших секторів ринку фінансових послуг, а обліковий відсоток центрального банку, ставка за казначейськими векселями, міжбанківські ставки за одноденними позиками є базисними для всієї системи відсоткових ставок.

Кон'юнктура грошового ринку залежить у першу чергу від таких факторів, як циклічні зміни в економіці, темпи інфляції та особливості національної кредитно-грошової політики.

Грошово-кредитна політика - це сукупність взаємозв'язаних, скоординованих на досягнення заздалегідь визначених суспільних цілей, заходів щодо регулювання грошового обігу, які здійснює держава через свій центральний банк. Основними стратегічними цілями грошово-кредитної політики є загальноекономічні цілі держави: економічне зростання, забезпечення високої зайнятості, стабілізація цін, збалансування платіжного балансу.

Основними інструментами грошово-кредитної політики, які застосовує НБУ, є операції відкритого ринку, регулювання норми обов'язкового резервування, процентна політика, рефінансування комерційних банків, регулювання курсу національної валюти. Вибір того чи іншого інструменту визначається залежно від конкретного стану ситуації на грошовому ринку.

Чим вищий рівень прибутку в суспільстві, тим більше здійснюється угод, чим вищий рівень цін, тим більше необхідно грошей для здійснення угод в межах національної економіки.

Попит на гроші зменшується зі збільшенням відсотка. Чим більший відсоток, тим розумніше зберігати гроші у вигляді коштів, що приносять прибуток. Зі зниженням відсоткової ставки попит на грошову масу зростає.

Усі складові грошового ринку (міжбанківський, валютний та обліковий) виконують такі схожі функції:

1) об'єднання дрібних заощаджень населення, держави, приватного бізнесу, іноземних інвесторів і створення потужних грошових фондів;

2) трансформація нагромаджених коштів у позиковий капітал, що забезпечує зовнішні джерела фінансування підприємств;

3) спрямування частини засобів на міжбанківський ринок, що забезпечує стійкість кредитної системи, а також процес розширеного відтворення через видачу опосередкованих позик за схемами: центральний банк - комерційний банк; комерційний

банк - комерційний банк; комерційний банк - підприємство, населення;

4) надання позик державним органам для вирішення невідкладних завдань та на покриття дефіциту бюджету.

Грошовий ринок дозволяє здійснювати нагромадження, оборот, розподіл і перерозподіл грошового капіталу між сферами національної економіки та синтезує ринки різних засобів платежу. Угоди на грошовому ринку опосередковуються кредитними інститутами, які беруть у борг або надають грошові позики, а також інвестиційними або аналогічними організаціями, які забезпечують випуск і обіг різного роду боргових зобов'язань, що реалізуються за гроші на обліковому ринку.

Усі види інструментів грошового ринку можна поділити на такі три групи: позичкові угоди, включаючи депозитні, на підставі яких здійснюються відносини банків з їх клієнтами щодо формування і розміщення кредитних ресурсів; *цінні папери*, за допомогою яких реалізуються переважно прямі відносини між продавцями і покупцями грошей; валютні цінності, які використовуються у взаємовідносинах між власниками двох різних валют.

За своїм характером усі інструменти грошового ринку є певними зобов'язаннями покупців перед продавцями грошей. Залежно від виду зобов'язання їх можна поділити на неборгові і боргові. До *неборгових* належать зобов'язання з надання права участі в управлінні діяльністю покупця грошей та в його доходах, завдяки чому за продавцем грошей зберігається не тільки право власності на них, а й певною мірою і право розпорядження ними. Такі зобов'язання мають форму акцій. До цієї групи можна віднести також деривативні інструменти, інші функціональні угоди (наприклад страхові).

До боргових відносять усі зобов'язання, за якими покупець грошей зобов'язується повернути продавцеві одержану від нього суму і сплатити за нею дохід. Такими зобов'язаннями оформляються операції купівлі-продажу грошей з передачею

права розпоряджатися ними на певний строк. Щоб відновити це право за продавцем грошей, потрібно повернути відповідну суму грошей у його розпорядження (готівкою чи перерахуваннями на його поточний рахунок) з одночасним погашенням боргового зобов'язання.

Боргові зобов'язання як інструменти грошового ринку, у свою чергу, можна поділити на кілька видів залежно від міри й умов передачі продавцем покупцеві прав розпорядження відповідними сумами грошей:

- **депозитні зобов'язання**, за якими продавці передають гроші у повне розпорядження покупцям за умови їх повернення (з визначенням чи без визначення його строку) і сплати (чи без сплати) процентного доходу. Такими зобов'язаннями оформляється переважно залучення грошей банками від їх клієнтів. Вони мають форму угод на відкриття поточних та строкових рахунків, угод депозитних та ощадних вкладів (сертифікатів), трастових вкладів тощо;

- **позичкові зобов'язання**, за якими продавці, передаючи гроші покупцям, вносять певні обмеження в права останніх розпоряджатися цими грошима: визначають, на які цілі вони можуть бути використані, вимагають особливих гарантій їх повернення, визначають ступінь ефективності (окупності) витрат чи проектів, що фінансуються за рахунок позичених коштів. Такі зобов'язання мають форму кредитних угод, облігацій, бондів, векселів тощо.

Інструменти грошового ринку, обслуговуючи переміщення грошей між його суб'єктами, самі набувають певної вартості і можуть ставати об'єктом купівлі-продажу у формі цінних паперів. У зв'язку з цим можна говорити про специфічний ринок цінних паперів, який є однією з форм існування грошового ринку. Потенційно в цінний папір може перетворитися будь-який інструмент грошового ринку. Проте економічно доцільною подібна трансформація може бути тільки для інструментів середньо- та довгострокової дії. Якраз їх власники, що продали

свої гроші на тривалий строк, частіше змушені продавати їх на ринку, не дочекавшись закінчення терміну дії, щоб повернути гроші у свій оборот, ніж власники інструментів короткої дії. Це стосується, зокрема, акцій, державних і корпоративних облігацій, казначейських векселів, деривативів, довгострокових депозитних сертифікатів, іпотечних зобов'язань тощо.

На грошовому ринку обертаються, в основному, боргові документи - казначейські зобов'язання, депозитні сертифікати, комерційні папери, банківські акцепти, фонди ринку грошей та ін.

Казначейські зобов'язання - боргові цінні папери, що емітуються державою в особі вповноважених органів, розміщуються виключно на добровільних засадах серед фізичних та юридичних осіб, засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету та надають право на одержання фінансового доходу або інші права.

Депозитні сертифікати - видані банками та іншими депозитними інститутами цінні папери.

Комерційні папери - короткостроковий простий вексель, виданий суб'єктом господарювання.

Банківський акцепт - форма короткострокового банківського фінансування, при якому банк бере на себе відповідальність за своєчасну оплату переказного векселя, якщо у векселедавця будуть труднощі.

Фонди ринку грошей - продаж інвесторам грошових фондів на короткостроковий період.

Інструменти грошового ринку використовуються на підставі ставки дисконтування.

Отже, грошовий ринок слід розглядати як механізм відносин між юридичними особами, які потребують коштів для свого розвитку, з одного боку, і організаціями і громадянами, які можуть надати такі кошти, - з другого.

Тема 8. Фінансові послуги на валютному ринку

Успішний розвиток валютних відносин можливий за умови існування особливого ринку, на якому можна вільно продати та купити валюту. Проте на валютному ринку купують і продають валюту не тільки для здійснення платежів, а й для інших цілей: для спекулятивних операцій, операцій хеджування валютних ризиків тощо. При цьому ці операції набувають все більшого поширення, що виводить валютний ринок за межі простого придатку до міжнародних розрахунково-платіжних відносин і надає йому статусу відносно самостійної економічної структури. Валютний ринок – економічний механізм, який забезпечує купівлю та продаж іноземних валют, формування валютних курсів.

До валютного ринку як системи входить підсистема валютного механізму і валютних відносин. Під першою розуміють правові норми та інститути, що демонструють їх на національному та міжнародному рівнях; під іншими зв'язки, в які вступають фізичні та юридичні особи з метою здійснення міжнародних розрахунків, кредитних та інших грошових операцій, що спрямовані на придбання або продаж іноземної валюти.

Рис.7.1 Структура та види валютного ринку

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит і пропонування, ціну, особливу інфраструктуру та комунікації тощо.

Валютний ринок є системою сталих і водночас різноманітних економічних та організаційних відносин між учасниками міжнародних розрахунків з приводу:

- валютних операцій;
- зовнішньої торгівлі;
- надання послуг;
- здійснення інвестицій;
- інших видів діяльності, які вимагають обміну і використання різних іноземних валют та пов'язані із зовнішньоекономічними зв'язками.

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є валютні цінності, іноземні - для резидентів, коли вони купують чи продають їх за національну валюту, та національні - для нерезидентів, коли вони купують чи продають ці цінності за іноземну валюту. Оскільки на ринку здійснюють разом операції обох цих видів, то об'єктом купівлі-продажу одночасно виступають національні та іноземні валютні цінності. Ціною на валютному ринку є валютний курс. Він являє собою ціну грошової одиниці даної валюти в грошових одиницях іншої валюти.

При укладанні угод купівлі-продажу на валютному ринку використовуються такі види курсів:

1. Крос-курс - співвідношення між двома валютами, яке встановлюється з їх курсу щодо третьої валюти. Часто виникають ситуації, коли невигідно або неможливо здійснювати пряму купівлю певної іноземної валюти. Тоді використовують крос-курс.

2. Спот-курс - ціна одиниці іноземної валюти однієї країни, виражена в одиницях валюти іншої країни й установлена на момент укладення угоди за умови обміну валютами банками-

кореспондентами на другий робочий день від моменту укладення угоди.

3. Форвард (строкий курс) - ціна, за якою дана валюта продається або купується за умови передачі її на певну дату в майбутньому. У такий спосіб при укладанні такого роду угод сторони намагаються передбачити рівень обмінного курсу. Якщо на дату угоди курс відрізнятиметься від передбаченого в договорі, то одна зі сторін одержує додатковий прибуток від курсової різниці, а друга зазнає збитків.

4. Ф'ючерс - курс у майбутньому, тобто ціна, за якою через деякий час буде укладено угоду. Вона визначається в момент укладення контракту.

Курси, що використовуються при укладанні угод, цілком залежать від видів таких угод.

Валютний ринок має власну інфраструктуру і широко розвинуту систему сучасних комунікацій, що забезпечують оперативний зв'язок між усіма суб'єктами ринку не тільки в межах окремих країн, а й у світовому масштабі. Залежно від організації торгівлі валютний ринок поділяється на біржовий і позабіржовий. На біржовому ринку торгівля валютою здійснюється організовано на спеціальному майданчику, який називається валютною біржею. Хоч біржі звичайно не є комерційними підприємствами, проте за свої послуги вони стягують вагомі комісійні. Тому суб'єкти валютного ринку все менше звертаються до послуг традиційних бірж, і останні поступово згортають свою діяльність.

Світова практика функціонування ринків знає два методи валютного регулювання - ринковий і державний. Ці методи доповнюють один одного, однак співвідношення між ними постійно змінюється залежно від конкретної економічної ситуації.

Ринкове регулювання валютного ринку діє на основі закону вартості і закону попиту та пропонування і застосовується в умовах економічної стабільності. При цьому

також має місце і державне регулювання, оскільки валютні відносини відчутно впливають на внутрішній економічний розвиток.

В умовах кризових ситуацій посилюється державне валютне регулювання (регламентація державою поведінки суб'єктів валютного ринку), тоді як ринковому відводиться другорядна роль. Проблеми у фінансовій сфері України (великі зовнішні та внутрішні борги, відсутність валютних резервів та інвестицій) призвели до посилення державного регулювання валютного ринку і практичної відсутності ринкового регулювання.

Валютне регулювання в Україні здійснюється на основі Декрету Кабінету Міністрів "Про систему валютного регулювання та валютного контролю" та інших законодавчих актів.

Формою реалізації міжнародних валютних відносин є сформована на базі національних валютних систем світова валютна система.

Елементами світової валютної системи є:

- форми міжнародних засобів платежу (золото, національні валюти, міжнародні валютні одиниці);
- уніфікований режим валютних паритетів та курсів;
- умови взаємної конвертованості валют;
- уніфікація правил міжнародних розрахунків;
- режим валютних ринків та ринків золота;
- міжнародні валютно-фінансові організації;
- міжнародне регулювання валютних обмежень.

Отже, валютний ринок - один з найважливіших сегментів ринку фінансових послуг. Рівень його розвитку справляє безпосередній вплив на розвиток економіки. Операції, які проводяться на валютному ринку, тісно пов'язані з комплексом операцій і станом грошового ринку в країні в цілому.

Сутність, структура та регулювання валютного ринку

Успішний розвиток валютних відносин можливий за умови існування особливого ринку, на якому можна вільно продати та купити валюту. Без такої можливості економічні контрагенти просто не змогли б реалізувати свої валютні відносини - не мали б іноземної валюти для здійснення своїх зовнішніх зобов'язань, не могли б перетворити одержану інвалютну виручку в національні гроші для виконання своїх внутрішніх зобов'язань. Такий ринок заведено називати **валютним**.

Проте на валютному ринку купують і продають валюту не тільки для здійснення платежів, а й для інших цілей: для спекулятивних операцій, операцій хеджування валютних ризиків тощо. При цьому ці операції набувають все більшого поширення, що виводить валютний ринок за межі простого придатку до міжнародних розрахунково-платіжних відносин і надає йому статусу відносно самостійної економічної структури.

Валютні ринки є найбільш повною формою ринкових відносин. Вони ефективно обслуговують внутрішній і міжнародний платіжний обіг, забезпечують ефективне здійснення розрахунків, більш раціональне використання валютних коштів, прискорення їх обігу, управління ліквідністю в іноземній валюті, страхування "звичайних ринків" від можливої зміни валютних курсів, одержання учасниками валютних операцій прибутку у вигляді різниці курсів валют, проведення валютної політики, спрямованої на державне регулювання економіки.

На валютних ринках здійснюється обмін однієї валюти на іншу у формі купівлі-продажу. Необхідність таких операцій викликана відсутністю єдиного платіжного засобу, використання котрого було б можливим як міжнародного засобу обігу при розрахунках у зовнішній торгівлі за послуги, кредити, інвестиції і т. ін.

Основою для проведення валютних операцій на валютних ринках є міжнародна торгівля і пов'язані з нею послуги, а

міжнародний рух капіталу і кредитів сприяють розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Фінансові послуги на валютному ринку є підсистемою ринку фінансових послуг.

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит і пропонування, ціну, особливу інфраструктуру та комунікації тощо.

Валютний ринок є системою сталих і водночас різноманітних економічних та організаційних відносин між учасниками міжнародних розрахунків з приводу:

- валютних операцій;
- зовнішньої торгівлі;
- надання послуг;
- здійснення інвестицій;
- інших видів діяльності, які вимагають обміну і використання різних іноземних валют та пов'язані із зовнішньоекономічними зв'язками.

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є валютні цінності, іноземні - для резидентів, коли вони купують чи продають їх за національну валюту, та національні - для нерезидентів, коли вони купують чи продають ці цінності за іноземну валюту. Оскільки на ринку здійснюють разом операції обох цих видів, то об'єктом купівлі-продажу одночасно виступають національні та іноземні валютні цінності

Класифікація зовнішньоекономічних зв'язків

Учасники валютних ринків поділяються на дві групи:

- пасивні, у котрих час від часу виникає необхідність у проведенні валютних операцій (вони не визначають ціну);
- активні, які встановлюють ціни (market makers).

До основних суб'єктів, що функціонують на валютному ринку, належать:

1. Фірми, що здійснюють зовнішню торгівлю або капіталовкладення за кордоном.
2. Приватні особи, що здійснюють перекази валют, купують валюту та здійснюють інші не торговельні угоди.

3. Валютні біржі, що формують ринковий валютний курс, здійснюють обмін валют для юридичних та фізичних осіб 4. Валютні брокерські фірми, які зводять покупців та продавців іноземної валюти, здійснюють між ними конверсійні або депозитно-кредитні операції.

5. Спекулянти, які постійно купують-продають валюту задля одержання доходу від різниці в її курсі; професійними спекулянтами є валютні дилери. Ними можуть бути юридичні та фізичні особи.

6. Хеджери, які здійснюють операції на валютному ринку для захисту від несприятливої зміни валютного курсу.

Спільним для всіх суб'єктів валютного ринку є бажання одержати прибуток від своїх операцій. Одні з них одержують прибуток (або збиток) безпосередньо після завершення відповідної операції, наприклад спекулянти; інші прибуток одержують згодом, після завершення дальших господарських операцій, оплачених купленою на ринку валютою, наприклад підприємці.

Попит і пропонування на валютному ринку мають ту особливість, що об'єктом та інструментом купівлі-продажу тут є гроші різної національної належності. Тому попит на іноземну валюту одночасно є пропонуванням національної валюти, а пропонування іноземної валюти є одночасно попитом на національну валюту. Проте коли йдеться про національні валютні ринки, то під попитом мається на увазі попит на іноземну валюту як бажання купити певну її суму, а під пропонуванням - пропонування іноземної валюти як бажання продати певну її суму.

На стан і динаміку попиту і пропонування на валютному ринку впливає велика кількість чинників економічного, політичного, правового і психологічного характеру. Усі вони поділяються на три групи.

1. Курсоутворювальні чинники:

- стан платіжного балансу в країні;

- обсяги ВВП, які виробляються в країні;
- внутрішнє і зовнішнє пропонування грошей;
- процентні ставки в країнах, валюти яких порівнюються;
- співвідношення внутрішніх цін країни із зовнішніми.

Ці чинники можна назвати базовими, тобто такими, що визначають такий стан співвідношення попиту і пропонування на валютному ринку, який схильний до стабільності чи поступової, внутрішньо зумовленої та передбачуваної зміни.

Вплив стану платіжного балансу на кон'юнктуру валютного ринку виявляється в тому, що надходження валюти в країну за поточними і капітальними статтями балансу збільшує пропонування, а валютні платежі за кордоном збільшують попит на валютному ринку. Тому збалансовані валютні надходження і платежі за названими статтями балансу створюють сприятливі умови для врівноваження попиту і пропонування на валютному ринку і стабілізації його кон'юнктури.

Вплив на валютний ринок обсягу ВВП, що виробляється в країні, базується на тому, що його зміна впливає на динаміку експорту й імпорту. Якщо обсяг ВВП зростає, це створює передумови для збільшення експорту і зменшення імпорту, що сприяє формуванню активного сальдо платіжного балансу і поліпшенню кон'юнктури ринку. І навпаки, якщо обсяг ВВП скорочується, це спричинятиме падіння експорту і зростання імпорту, формування від'ємного сальдо платіжного балансу і погіршення кон'юнктури ринку.

Вплив внутрішнього пропонування національних грошей базується на тісному зв'язку валютного ринку з іншими сегментами грошового ринку. Якщо пропонування грошей на ринку банківських кредитів чи ринку цінних паперів зросте, це може погіршити кон'юнктуру на цих ринках, унаслідок чого частина пропонування грошей звідти перейде на валютний ринок, де кон'юнктура залишилась незмінною. Але якщо таке переміщення грошей буде значним, то попит на валюту почне зростати випереджальними темпами, і рівновагу буде порушено

й там. Якщо пропонування грошей зростатиме безпосередньо на валютному ринку (зовнішнє пропонування), наприклад у цілях валютної інтервенції, то це негайно вплине на його кон'юнктуру, і остання погіршає для національної валюти.

Вплив співвідношення процентних ставок у двох країнах полягає в тому, що вищі процентні ставки стимулюють приплив у відповідну країну вільних грошових капіталів з країн, де процентні ставки низькі. Це сприятиме формуванню активного сальдо платіжного балансу за статтями капітальних операцій та поліпшенню кон'юнктури валютного ринку. У країні з низькими процентними ставками ситуація розвиватиметься в протилежному напрямку

Вплив співвідношення внутрішніх і зовнішніх цін базується на тому, що в країнах з низькими внутрішніми цінами створюються додаткові стимули для нарощування експорту й стримування імпорту, що сприяє формуванню активного сальдо платіжного балансу.

2. Регулятивні чинники:

- заходи прямого державного регулювання (фінансово-бюджетна політика, квотування та ліцензування, грошово-кредитна політика, регулювання цін, інтервенційна політика, розподіл валюти тощо);

- структурні чинники. Ці чинники впливають на кон'юнктуру ринку через зміну курсоутворювальних чинників. Вони вводяться в дію державою свідомо для досягнення певних цілей в її економічній політиці і можуть давати значний ефект в умовах, коли економіка країни перебуває у стані тривалої рівноваги.

3. Чинники кризового характеру:

- дефіцит державного бюджету;
- безконтрольна емісія та інфляція;
- штучне і надмірне регулювання цін;
- висока монополізація виробництва.

Ці чинники виникають при порушенні динамічної рівноваги економіки, послаблюють дію курсоутворювальних чинників та знижують результативність регулятивних заходів держави.

У всій цій сукупності чинників вирішальною (базовою) є перша група (курсоутворювальна). У свою чергу, у базовій групі ключове місце посідає платіжний баланс, його стан та динаміка. Він має комплексний характер і акумулює в собі певною мірою дію всіх інших чинників.

Валютний ринок має власну інфраструктуру і широко розвинуту систему сучасних комунікацій, що забезпечують оперативний зв'язок між усіма суб'єктами ринку не тільки в межах окремих країн, а й у світовому масштабі. Залежно від організації торгівлі валютний ринок поділяється на **біржовий** і позабіржовий. На біржовому ринку торгівля валютою здійснюється організовано на спеціальному майданчику, який називається валютною біржею. Хоч біржі звичайно не є комерційними підприємствами, проте за свої послуги вони стягують вагомі комісійні. Тому суб'єкти валютного ринку все менше звертаються до послуг традиційних бірж, і останні поступово згортають свою діяльність.

Валютний ринок має свою структуру, яка включає національні (місцеві) ринки, міжнародні ринки та світовий ринок. Вони розрізняються за масштабами і характером валютних операцій, кількістю валют, що продаються-купуються, рівнем правового регулювання тощо.

Національні валютні ринки існують у більшості країн світу, вони обмежуються економічним простором конкретної країни і регулюються її національним валютним законодавством.

Міжнародні валютні ринки сформувалися у країнах, в яких до мінімуму зведені обмеження на валютні операції (валютні обмеження).

Ринок конверсійних операцій є найтипівішим для валютного ринку взагалі, його ключовим елементом. На цьому ринку купівля-продаж здійснюється в традиційній формі, переважно на еквівалентних засадах шляхом обміну рівновеликих цінностей, представлених різними валютами. Якраз на цьому ринку складаються умови для формування зовнішньої ціни грошей - їх валютного курсу.

Ринок депозитно-кредитних операцій - це досить специфічний сектор валютного ринку, на якому купівля-продаж валюти має умовний характер, що виявляється в залученні банками інвалюти на депозитні вклади на узгоджені строки та в наданні банками інвалютних позичок на різні строки. На відміну від ринку конверсійних операцій, на цьому ринку ціна валюти формується у вигляді процента.

Валютний ринок виконує певні функції, в яких виявляється його призначення й економічна роль. Основними його **функціями** є:

- забезпечення умов та механізмів для реалізації валютної політики держави;
- створення суб'єктам валютних відносин передумов для своєчасного здійснення міжнародних платежів за поточними і капітальними розрахунками та сприяння завдяки цьому розвитку зовнішньої торгівлі;
- забезпечення прибутку учасникам валютних відносин;
- формування та врівноваження попиту і пропонування валюти і регулювання валютного курсу;
- страхування валютних ризиків;
- диверсифікація валютних резервів.

Фінансові послуги на валютному ринку стосуються здійснення поточних валютних операцій в Україні та операцій, пов'язаних з рухом іноземного капіталу в Україну, що спрямовуються як інвестиції фінансового характеру (придбання цінних паперів).

У процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств формується валютна система, що є державно-правовою формою організації валютних відносин і поділяється на національну та міжнародну (регіональну) валютні системи. Важливим призначенням національної валютної системи є розроблення і реалізація державної валютної політики як сукупності організаційно-правових та економічних заходів у сфері міжнародних валютних відносин, спрямованих на досягнення визначених державою цілей.

Кінцевими цілями валютної політики є стратегічні цілі монетарної політики взагалі - зростання зайнятості та виробництва ВВП, стабілізація цін. Механізм валютної політики пов'язаний також із проміжними та тактичними цілями монетарної політики, оскільки має можливість впливати своїми інструментами на основні монетарні індикатори - масу грошей в обороті та процентну ставку.

Крім загальномонетарних цілей валютна політика має свої специфічні цілі, що реалізуються переважно у валютній сфері, і теж справляють істотний вплив на розвиток реального сектору економіки. Це, зокрема:

- лібералізація валютних відносин у країні;

- забезпечення збалансованості платіжного

балансу та стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний ринок;

- забезпечення високого рівня конвертованості національної валюти;

- захист іноземних та національних інвестицій у країні;

- забезпечення стабільності курсу національної валюти.

Досягнення цілей валютної політики забезпечується через законодавче регулювання валютних відносин (валютне регулювання) і контроль за виконанням установлених вимог, норм і правил (валютний контроль). Тому поняття валютної політики і валютного регулювання тісно між собою пов'язані.

Тема 9. Фінансові послуги на ринку позик (кредитному)

Види послуг комерційних банків. Посередницька діяльність комерційних банків на фінансових ринках, яка складається з виявлення тимчасово вільних коштів вкладників, залучення в банк і надання їх у вигляді кредитів особам, що мають потребу в позикових коштах, приносить реальну користь усьому суспільству.

Здійснюючи цілеспрямований вибір майбутніх позичальників і надаючи кредити лише тим, хто може заплатити найбільшу процентну ставку за виданим кредитом, узгоджуючись із загальними умовами ринкової кон'юнктури, банкіри направляють потік грошових коштів у русло інвестицій у реальний капітал, який забезпечує високу віддачу. Банківські кредити залежно від вибраного критерію можна класифікувати: за строками, предметами кредитування, цілями, забезпеченістю економічної сфери застосування, методами надання та способами погашення, характеру та способу сплати відсотків, числом кредиторів.

У банківській енциклопедії вказується на такі види банківського кредиту: залежно від економічної сфери застосування, кредит можна розділити на внутрішній і міжнародний. В умовах дворівневої банківської системи виділяється кредит центрального банку і кредит комерційних банків.

Кредит комерційних банків обслуговує різні виробничі потреби підприємств і господарських організацій та споживчі потреби населення. Тобто, можна вести мову про такі два види кредиту, як виробничий і споживчий. Кредит комерційних банків надається на поточні капітальні витрати. Виходячи з цього, розрізняються кредити в оборотні фонди і фонди обертання, а також кредити в основні фонди. Сьогодні комерційний банк може надати клієнту до 200 видів різноманітних банківських продуктів і послуг. Широка

диверсифікація операцій дозволяє банкам зберігати клієнтів та залишатися рентабельними навіть при дуже несприятливій кон'юктурі ринку. Змінюються форми операцій, методи конкуренції, системи контролю та управління. Різко розширилась сфера діяльності, яка сьогодні охоплює весь світ завдяки формуванню інтернаціональних ринків позичкового капіталу.

Активні операції банків можна розділити на чотири групи:

- обліково-позичкові, в результаті яких формується кредитний портфель банку;
- інвестиційні, що складають основу для формування інвестиційного портфеля;
- касові та розрахункові, що є одним із видів послуг, що надаються банком своїм клієнтам на грошовому ринку;
- інші.

Потрібно мати на увазі, що далеко не всі банківські операції повсякденно присутні та використовуються в практиці конкретної банківської установи. Але існує певний базовий «набір», без якого банк не може існувати та нормально функціонувати. До таких конституційних операцій банку належать:

- залучення депозитів;
- здійснення грошових платежів та розрахунків;
- видача кредитів.

Систематичне виконання вказаних функцій і створює той фундамент, на якому ґрунтується робота банку. Банківський кредит – це економічні відносини, в процесі яких банки надають позичальникам грошові кошти з умовою їх повернення. Ці відносини передбачають рух вартості (позикового капіталу) від банку (кредитора) до позичальника (дебітора) і навпаки. Позичальниками виступають комерційні та промислові підприємства, дрібні підприємці, фізичні особи, уряд і місцеві органи влади.

Повернення отриманої позичальником вартості (погашення боргу банку) в масштабах одного підприємства і всієї економіки повинен бути результатом відтворення у зростаючих об'ємах. Це визначає економічну роль кредиту і служить одним з важливих умов отримання банком прибутку від кредитних операцій. Розміщення мобілізованих ресурсів банку з метою отримання доходу і забезпечення ліквідності визначає зміст його активних операцій.

Прибуток банку від посередництва (маржа) складається як різниця між позичковим і позиковим відсотками. Позичковий – це відсоток, стягнений банком з клієнта, а позиковий – відсоток, сплачений банку, у якого отримана позика (куплені кредитні ресурси). Позичкові операції складають основу діяльності банку в розміщенні його ресурсної бази.

Кредитування має дві різновидності: кредитування діяльності господарчого суб'єкта у формі прямої видачі грошових сум (фінансовий кредит) і кредитування як різновидність розрахунків із розстрочкою платежів. Видача кредитів відноситься до найбільш великої групи статей банківських активів кредитних операцій. В основу їх класифікації можуть бути покладені різні критерії: види позичальників, цілі, характер та строк кредиту, наявність забезпечення позички та ін.

Комерційні банки надають своїм клієнтам різноманітні позички, які можна класифікувати за різними ознаками:

- за типами позичальників – позики підприємствам, уряду, місцевим органам влади, населенню, банкам;
- за сферою застосування і видами позичальників фінансовий кредит має два типи: міжбанківський кредит, при якому позичальником є банк; комерційна позика, тобто кредит з комерційною метою, при якому є підприємство, товариство, акціонерне товариство тощо.

- за термінами користування – короткострокові (до 1 року), середньострокові (від 1 року до 5 (3) років), довгострокові (понад 5 (3) років);

- залежно від сфери функціонування є позики для сфери виробництва і для сфери обігу;

- за галузевою приналежністю позичальника є позики для промисловості, торгівлі, транспорту, сільського господарства тощо;

- за характером забезпечення є заставні, гарантовані, застраховані та незабезпечені (бланкові);

- за методами погашення – погашення одним платежем і частинами.

Методологічні підходи щодо класифікації форм та видів грошових позичок

В усіх країнах у тій чи іншій формі проводиться розділення позичок на дві великі групи: персональні позички фізичним особам для задоволення власних потреб та ділові позички підприємствам та підприємцям, а також для забезпечення процесу виробництва та реалізації продукції. Це розподілення має важливе значення, тому що у вказаних сферах застосовуються різні форми кредитування, діють різні правила щодо строків, величини вартості та забезпечення позичок, видів фінансових гарантій тощо.

Позички торгово-промисловим підприємствам (ділові позички) – найважливіша категорія банківських позичок. Більша половина цих кредитів – короткострокові позички, які надаються промисловим компаніям для поповнення оборотного капіталу. Частина їх носить сезонний характер і швидко погашається. Інша частина кредитів використовується підприємствами для покриття капітальних затрат, як правило, з перетворенням цих позичок у довгострокові займи шляхом розміщення на ринку облігацій та акцій.

Позички приватним особам стали невід’ємним елементом відтворюваного циклу, який полегшує реалізацію товарів. 80

відсотків споживацьких кредитів призначені для купівлі товарів у позику, а також для покупок у магазинах за допомогою банківських кредитних карток.

Організація кредитування передбачає різні форми видачі позик. Залежно від позичальників та цілей використання кредити підрозділяються на споживчі, промислові, інвестиційні, кредити на операції із цінними паперами, міжбанківські, імпорتنі та експортні кредити.

Таким чином, надання міжбанківських кредитів є одним з видів банківського кредитування. Одна з особливостей цих угод полягає в тому, що позичальником за кредитним договором є банк або інша кредитна установа.

Другою особливістю усіх міжбанківських договорів є те, що банки-позичальники беруть кредит не для фінансування власних господарчих потреб, а для надання кредиту своїм клієнтам-позичальникам. Тому нерідко такі договори називають договорами про купівлю-продаж кредитних ресурсів. Традиційно в промислово розвинених країнах застосовуються наступні види короткострокового кредитування підприємств: контокорентний кредит, кредит у вигляді овердрафту (дебетові рахунки), онкольний кредит (до запитання), кредитні лінії (в тому числі сезонні та відновлювані), позики у формі обліку і застави векселів тощо.

Контокорент (італ. conto corrente – поточний рахунок) – єдиний рахунок, на якому обліковуються всі операції банку з клієнтом. Контокорент – це є поєднання позичкового рахунку з поточним, яке може мати дебетове та кредитове сальдо. Даний вид кредиту пов'язаний із задоволенням поточної потреби в позикових коштах і характеризується як короткостроковий. За наявності відповідної угоди видача такого кредиту здійснюється ніби автоматично, без аналізу причин виникнення потреби, що забезпечує оперативність її задоволення.

Банки інших країн (Англії, Канади, США та інших) використовують овердрафт як основну форму

короткострокового кредитування. Овердрафт – це від’ємний баланс на поточному рахунку клієнта банку. При овердрафті банк надає кредит, видаючи клієнту гроші за чеком або оплачуючи його рахунки з поточного рахунку, понад той залишок, що є на рахунку, в межах встановленого ліміту. У результаті такої операції отримується від’ємний баланс, тобто дебетове сальдо – заборгованість клієнта банку. Онкольний кредит – це короткотерміновий кредит, який погашається за першою вимогою, видається, як правило, під забезпечення цінними паперами та товаром.

Найбільш детальну класифікацію банківських кредитів дає А. Мороз. У якості критеріїв класифікації він вказує: призначення і характер використання позикових коштів; наявність і характер забезпечення; строки використання; методи надання і способи погашення; характер і спосіб сплати процентів; число кредиторів.

Залежно від цих критеріїв банківські кредити діляться за призначенням і характером використання позикових коштів:

- позики торгово-промисловим підприємствам;
- позики під нерухомість;
- споживчі кредити;
- сільськогосподарські позики;
- контокорентний кредит;
- кредит під цінні папери;
- кредити, пов’язані з вексельним обігом;
- міжбанківські кредити;
- кредити небанківським фінансовим установам;
- кредити органам влади.

За характером і способом сплати процентів виділяють позики з:

- фіксованою процентною ставкою;
- плаваючою процентною ставкою;
- сплатою процентів у міру використання позичених коштів (звичайні позики);

– сплатою процентів одночасно з отриманими позиченими коштами (дисконтний кредит).

Кредити з фіксованою процентною ставкою характерні для стабільної економіки, однак можуть видаватися на короткий строк і в умовах інфляції.

З метою зменшення ризику недоодержання прибутку або уникнення збитків, особливо в умовах високих темпів інфляції та при видачі кредитів на тривалий строк, банки використовують позики з плаваючою процентною ставкою. У цьому випадку відповідно до кредитного договору процентні ставки періодично переглядаються і, звичайно, співвідносяться з рівнем облікової ставки Національного банку України і темпами інфляції. У більшості банківських кредитів процент сплачується через певний відрізок часу після їх видачі (як правило, 1 раз у місяць). Це так звані звичайні позички. На відміну від звичайних кредитів, надання дисконтного кредиту передбачає утримання позикового проценту (дисконту) при його видачі. Прикладом такого кредиту є обліковий кредит (покупка банком перевідних векселів у клієнтів векселетримачів).

За кількістю кредиторів кредити комерційних банків можуть підрозділятися на:

- надані одним банком;
- синдиковані (консорціумальні) кредити;
- паралельні.

Найбільш поширеними є кредити, видані одним банком.

За методами надання розрізняють позики, які надані:

- у разовому порядку;
- відповідно до відкритої кредитної лінії (лімітом кредитування, кредити по необхідності);
- гарантовані кредити.

Разові – це позики, рішення про видачу яких приймається банком окремо по кожній позиці на основі заяви й інших документів клієнта.

Гарантовані кредити бувають 2-х видів:

- з попередньо обумовленою датою видачі;
- з видачею позики в міру виникнення потреби. Суть гарантованої (резервної) кредитної операції полягає в прийнятті банком зобов'язання у випадку необхідності видати клієнту суму певного розміру протягом обумовленого строку (кварталу, року).

У більшості країн позики надаються, як правило, у формі відкриття кредитного ліміту (кредитної лінії). Регулювання об'єму кредиту здійснюється за допомогою встановлення величини (ліміту) кредитної лінії. У цьому випадку між банком і клієнтом укладається угода, за якою банк зобов'язаний надати позичальнику кредит на певну суму протягом узгодженого терміну. Кредит видається, як правило, шляхом оплати з позичкового рахунку розрахункових документів позичальника (платіжних документів, чеків і т. д.) без погодження з банком кожного разу умов кредиту. Кредитна лінія відкривається, як правило, на 1 рік. Кредитна лінія застосовується до першокласних позичальників з високим ступенем довіри з боку банку.

За строками використання (терміновості) кредити підрозділяються на:

- строкові;
- безстрокові (до вимоги);
- прострочені;
- відстрочені.

Строкові – це позики, які надані банком на строк, зафіксований в угоді з позичальником. Вони бувають трьох видів:

- короткострокові – до 1 року;
- середньострокові – від 1 до 3 років;
- довгострокові – понад 3 роки.

До безстрокових належать кредити, видані банком на невизначений строк – кредити до вимоги. Позичальник повинен погасити таку позику за першою вимогою банку. Якщо банк не

вимагатиме повернення, то кредит погашається за розсудом позичальника.

Простроченими вважаються позики, за якими пройшли строки повернення, встановлені в кредитному договорі між банком та позичальником, а позичені кошти не повернені останнім. Такі суми враховуються на окремому позичковому рахунку.

Відстрочені – це позики, за якими на прохання позичальника банком прийняте рішення про зміну на більш пізній час строку повернення кредиту.

Відстрочка погашення позики оформляється додатковою угодою до основного кредитного договору і супроводжується встановленням більш високої процентної ставки. Розрізняють короткострокові кредити і довгострокові, забезпечені та незабезпечені і вважається, що при наданні кредиту банк повинен здійснювати контроль за цільовим призначенням цього кредиту та орієнтуватися на економічні (якісні), а не на технічні (кількісні) критерії при вирішенні питання про надання кредиту на потреби соціально-економічного розвитку суспільства як єдиного критерію для всіх банківських установ.

.Залежно від строків користування ними кредити поділяються на короткострокові, середньострокові та довгострокові. Під строком користування кредитом потрібно розуміти строк від моменту одержання кредиту позичальником до обумовленого строку повернення його банку. На сьогодні наше законодавство не містить чіткого розподілу кредиту на види залежно від строку користування.

Залежно від строку користування, позики поділяються на короткострокові, середньострокові та довгострокові. Виходячи з практики, що склалася, до короткострокових слід відносити ті позики, термін користування якими не перевищує одного року. Середньострокові – це ті, які надаються до 5 років, а довгострокові – більше 5 років. Середньо- і довгострокові позики

підприємствам надаються під боргові зобов'язання позичальника.

Аналіз структури кредитів показує, що в практиці кредитування промислово розвинених країн здійснюється розмежування між комерційними (діловими) позиками підприємствам і позичками індивідуальним позичальникам. За іншими критеріями, як правило, чіткого розмежування кредитів немає. У США позики під нерухомість (36,8 %), у Франції (50 %) – це в основному середньо- і довгострокові позики. У Франції окремо показують кредити за обліком векселів (8,6 %), тоді як в США ці кредити також надаються, але показуються в числі позик торгово-промисловим підприємствам.

Хоча переважають позики підприємствам, однак позички індивідуальним позичальникам (приватним особам) мають стійку тенденцію росту і займають певне місце у структурі кредитів: у США – 19,3 %, у Франції – 22,8 %.

Банки здійснюють видачу кредитів населенню в межах наявних у нього кредитних ресурсів. Видача кредитів здійснюється на основі кредитних угод між банком та індивідуальними позичальниками за місцем постійного їх місця проживання, за винятком кредитів на придбання і будівництво індивідуального та кооперативного житла, які видаються за місцем його знаходження або забудови.

Надаючи позички індивідуальним позичальникам, банки використовують такі види кредитів: позички під нерухомість («под закладную»), позички під цінні папери, відновлювальні позички (овердрафт, банківські кредитні картки), споживчі позички.

Основними видами кредиту є:

- фірмовий кредит;
- вексельний кредит;
- факторинг.

Фірмовий кредит – це традиційна форма кредитування, при якій постачальник пред'являє кредит покупцю у формі

відстрочки платежу. Різновидністю фірмового кредиту є аванс покупця, який виплачується постачальнику після підписання договору (контракту).

Банк надає вексельний (обліковий) кредит векселетримачу шляхом покупки (обліку) векселя до настання терміну платежу. Власник векселя отримує від банку суму, вказану у векселі, за мінусом облікової ставки, комісійних платежів та інших видатків. Сторони можуть продовжити термін оплати, тобто здійснити пролонгацію векселя. Пролонгація буває пряма, проста та непряма. При прямій пролонгації векселя робиться відповідний запис на векселі, засвідчений підписами сторін. При простій пролонгації такий запис не робиться. При непрямій пролонгації видається новий вексель, а старий знімається з обігу. Облікова ставка за векселем є відсотковою ставкою, що застосовується для розрахунку величини облікового відсотка. При розрахунках за експортно-імпортні операції застосовуються такі форми кредиту: форфетування, кредит за відкритим рахунком, овердрафт

Форфетування є формою кредитування експорту банком або фінансовою компанією шляхом придбання ними боргових вимог у зовнішньо-торгових операціях. Форфетування, як правило, застосовується при постачанні машин, обладнання на великі суми з тривалою відстрочкою платежу. Кредит на відкритому рахунку при експортно-імпортних операціях одночасно означає і розрахунки за відкритим рахунком. Ці кредити надаються в розрахунках між постійними партнерами (контрагентами), особливо при багатократних поставках однорідних товарів. Суть кредитів або розрахунків по відкритому рахунку полягає в тому, що продавець відвантажує товар покупцю і направляє на його адресу товаророзподільчі документи, відносячи суму заборгованості в дебет рахунку, відкритого на ім'я покупця.

Формою організації банківського кредитування в зарубіжних країнах є видача позик з використанням позикового

рахунку. При цьому сума кредиту, що надається, перераховується з дебету позикового рахунку на кредит поточного (розрахункового) рахунку клієнта. Можлива пряма оплата розрахунково-платіжних документів позичальника з позикового рахунку.

У практиці англійських і швейцарських банків використовується форма синдикатного кредиту, який видається групою банків (синдикатом), як правило, на значні суми. При цьому один з банків-учасників виконує функції управляючого і платіжного агента.

У Німеччині та Японії отримали розвиток консорціальні кредити, які від синдикатних відрізняються наявністю двох і більше співорганізаторів і співуправляючих за кредитом. Як правило, консорціальні кредити видаються на великі суми (від 300 млн. дол. США). Подібні види позик дозволяють збільшити об'єми кредитів і зменшити кредитний ризик банків. Синдиковані кредити видаються банківським консорціумом, в якому один з банків бере на себе роль менеджера, збирає з банків-учасників необхідну для клієнта суму коштів, укладає з ним кредитний договір і видає кредит. Провідний банк займається також розподілом процентів. За операції, пов'язані з синдикованим кредитуванням, банк-менеджер (глава консорціуму) одержує відповідну винагороду.

Паралельні кредити передбачають участь в їх наданні декількох банків. Кредит одному позичальнику видають різні банки, але на однакових погоджених умовах.

Забезпечення кредитів. Виділяються такі два види кредиту – забезпечені (ломбардні) і незабезпечені (бланкові або персональні).

Незабезпечені (бланкові) позички, називаються в банківській практиці довірчими, надаються тільки під зобов'язання позичальника погасити позику. Ці кредити пов'язані з великим ризиком для банку, тому вимагають більш пильної перевірки кредитоспроможності позичальника і

видаються під більш високі проценти. Незабезпеченими є кредити банків, які надаються бюджету на покриття державного боргу, а також недостачі фінансових ресурсів окремих господарських комплексів.

Забезпечені кредити допускають наявність тієї чи іншої застави. Більшість кредитів, що надаються банками, мають забезпечення. Головна причина, виходячи з якої банки вимагають забезпечення, – це ризик понести збитки у випадку неспроможності боржника повернути позичку в строк. Забезпечення не гарантує повернення позики, але зменшує ризик, оскільки у випадку ліквідації боржника банк стає кредитором, який має привілеї перед іншими, тобто одержує перевагу перед іншими кредиторами відносно будь-якого майна, яке служить забезпеченням банківського кредиту. Надання незабезпечених кредитів – це виявлення особливої довіри банку до свого клієнта, яка виникає на підставі глибокого знання економічного становища клієнта.

Забезпечення кредиту – це товарно-матеріальні цінності, нерухомість, цінні папери, витрати виробництва і майбутній випуск продукції, що служить для кредитора заставою повного та своєчасного повернення боржником отриманого: і позики, і сплати ним належних відсотків.

Забезпечення кредиту надається позичальником при оформленні позики та знаходиться в розпорядженні кредитора (банку) повністю або частково до погашення кредиту. Формами забезпечення зобов'язань при поверненні кредиту можуть бути:

- застава майна;
- гарантія або порука;
- переуступка на користь банку контрактів, вимог і рахунків позивачів до третьої особи;
- шляхові та товарні документи;
- цінні папери;
- поліси страхування життя;

- інші грошові вимоги позичальника до третьої особи;
- страхування кредитного ризику та ризику непогашення кредитів.

Позики із забезпеченням діляться на вексельні (покупка або застава векселя), фондові (під цінні папери), іпотечні (під заставу нерухомості).

Предметом застави виступають речі, цінні папери, інше майно та майнові права. Предметом застави є будь-яке майно, яке відповідно до законодавства може бути відчужене. Боржник має право закласти одне і те ж майно одночасно декільком кредиторам. Існує два види застави:

- застава із залишенням майна у заставодавача;
- застава з передачею закладеного майна (речі) заставотримачу.

Формою застави можна вважати також передачу цінних паперів (акцій, облігацій, депозитних сертифікатів, векселя, чеків та ін.), що є предметом застави в депозитно- нотаріальній конторі чи банку. До тих пір, поки зобов'язання не буде виконане, цінні папери будуть знаходитись у зберігача. Нерухомість – це земельна ділянка, будівля та споруда, котрі настільки міцно пов'язані із землею, що не можуть бути відокремлені від неї без суттєвого збитку. Застава нерухомого майна (нерухомості) для забезпечення грошової вимоги кредитора-заставотримача до боржника називається іпотекою. Застава підприємства також є іпотекою.

Кредит, що надається під заставу майна, яке передається банку – заставоутримувачу, називають ломбардним.

Кредити під заставу нерухомості називають іпотечними, а банки, що їх надають – іпотечними банками.

Кредит під заставу нерухомості називається іпотечним кредитом. У даний час іпотечний кредит видається іпотечними банками. Іпотечний кредит береться для покриття великих капітальних затрат.

Методи і принципи фінансування та кредитування капітальних вкладень комерційними банками

Комерційні банки проводять операції з фінансування і кредитування капітальних вкладень. *Капітальні вкладення* – це використання суспільством валового національного продукту для створення нових, а також технічне переозброєння, реконструкцію та розширення діючих основних фондів виробництва і невиробничого призначення. Як важливий фактор розширеного суспільного відтворення капітальні вкладення спрямовані на створення матеріально-технічної бази суспільства, впровадження в народне господарство досягнень науково-технічного прогресу, формування матеріальних умов для зростання й удосконалення суспільного виробництва і підвищення матеріального добробуту народу. Сучасна інвестиційна політика вимагає забезпечити соціальну спрямованість і високу народногосподарську ефективність капітальних вкладень, а також їх використання переважно на технічне переозброєння і реконструкцію діючих підприємств. Капітальні вкладення забезпечуються грошовими коштами з різних джерел, основним з яких є національний дохід, що створюється у сфері матеріального виробництва. У практиці забезпечення капітальних вкладень грошовими коштами існують різні за характером джерела. До них належать:

- власні кошти інвесторів (прибуток, амортизаційні відрахування);
- позичкові кошти (облігаційні позички, банківські кредити);
- залучені кошти (кошти під продажу цінних паперів, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб);
- бюджетні інвестиційні асигнування і кошти позабюджетних фондів.

Структура коштів, які направляються на капітальні вкладення, залежить від того, хто є інвестором і яку форму власності він уособлює. Так, інвесторами державних

капітальних вкладень є органи влади й управління країни, областей та інших адміністративно-територіальних утворень, а також державні підприємства й організації. У першому випадку капітальні вкладення здійснюються за рахунок коштів відповідних бюджетів, позабюджетних фондів і позичкових коштів.

Розрізняють два основні методи забезпечення капітальних вкладень грошовими коштами: безповоротний, або фінансування, та поворотний, або кредитування. Безповоротне надання коштів не передбачає їх повернення у наперед встановлені строки. У такому порядку використовуються бюджетні асигнування, власні та залучені кошти інвесторів і, як правило, кошти спеціальних позабюджетних фондів.

Поворотне надання коштів, або кредитування, провадиться на умовах поворотності наданих коштів у конкретні строки та у визначених розмірах.

Банки надають довгостроковий кредит на капітальні вкладення переважно на тих же принципах, на яких провадиться фінансування. Крім того, кредитування є поворотним, платним, строковим.

Довгострокове кредитування повніше, ніж безповоротне фінансування, відповідає умовам переходу до ринку. Необхідність погашення кредиту й оплати процентів за користування ним більшою мірою спонукає позичальників до раціонального техніко-економічного обґрунтування напряму і розміру кредиту, сприяє посиленню режиму економії в процесі його використання, а також є засобом контролю за окупністю капітальних вкладень.

Порядок відкриття фінансування капіталовкладень
Банки проводять фінансування капітальних вкладень за дорученням інвесторів. Воно починається лише після того, як банк переконається в додержанні інвестором умов, які

забезпечують раціональне використання коштів, що виділяються на капітальні вкладення. Такими умовами є:

- забезпечення будов і об'єктів затвердженою проектно-кошторисною документацією;
- включення їх у план капітального будівництва, перелік будов і титульні списки;
- виділення капітальних вкладень і грошових коштів відповідно до норм тривалості будівництва. Дотримання кожної вимоги підтверджується відповідними документами, які надходять до установ банків у встановленому порядку. Порядок оформлення фінансування залежить від того, як здійснюються витрати, – згідно з планом державних централізованих капітальних вкладень чи за рахунок власних коштів інвесторів.

Для оформлення фінансування державних централізованих капітальних вкладень у банк надходять такі документи:

- річний план капітальних вкладень, виписка з переліку будов і об'єктів виробничого призначення;
- титульний список;
- копія зведеного кошторисного розрахунку вартості будівництва;
- підрядний контракт.

Крім того, банки можуть запросити від інвесторів і інші документи, зокрема розрахунки джерел фінансування, внутрішньозабудований титульний список тощо. План капітального будівництва, перелік будов та об'єктів виробничого призначення і титульні списки є основними документами для оформлення фінансування державних централізованих капітальних вкладень. Ці документи надходять до фінансуючих установ банку безпосередньо від їх вищого органу.

План капітального будівництва включає дані про обсяг капітальних вкладень і будівельно-монтажних робіт, виділених на поточний рік, завдання введення в дію виробничих

потужностей та основних фондів, строки їх введення та ін. Перелік будов і об'єктів виробничого призначення розробляється в складі перспективних прогнозів розвитку економіки. Вони включають основні техніко-економічні показники цих будов і об'єктів (введення в дію виробничих потужностей, обсяги капітальних вкладень і будівельно-монтажних робіт тощо).

Банк ретельно перевіряє документи, що надійшли йому для оформлення фінансування будови. Головна мета такої перевірки – не допустити фінансування будов і об'єктів, які не включені в план-контракт, не мають затвердженої проектно-кошторисної документації або яким виділені капітальні вкладення, встановлений обсяг будівельно-монтажних робіт і грошові кошти в розмірах, менших, ніж потрібно для їх завершення в нормативні строки, що призводить до розпорошування коштів, зростання незавершеного будівництва, що завдає величезних збитків суспільству.

Оформлення фінансування будов, що споруджуються за планом державних централізованих капітальних вкладень, завершується складанням банківськими працівниками висновку про відповідність наданих ним документів встановленим вимогам. Керівник установи банку затверджує його і підписує розпорядження бухгалтерії про відкриття фінансування будови. Фінансування витрат на технічне переозброєння, реконструкцію і розширення діючих державних підприємств, а також на будівництво об'єктів соціального призначення за рахунок власних коштів проводиться на підставі підрядних контрактів на капітальне будівництво. Питання про надання банку титульних списків та інших документів вирішується на місці інвесторами, підрядними організаціями та установами банку. Підприємства та організації, засновані на колективній формі власності, при здійсненні капітальних вкладень за рахунок виключно власних коштів ніяких документів для оформлення їх фінансування у банк не подають.

Усі грошові кошти, які виділені на капітальні вкладення, концентруються в банку, що є передумовою забезпечення безперервного і цільового фінансування витрат. Виділені з відповідних бюджетів та позабюджетних фондів кошти на фінансування капітальних вкладень, а також дозволений на ці цілі довгостроковий кредит зараховуються банками на окремі рахунки.

Фінансові послуги на ринку позичкового капіталу

Факторингові операції з'явилися на основі комерційного кредиту, який надається продавцями покупцям у вигляді відстрочки платежу за продані товари. Зміна вимог до розрахунків з точки зору прискорення обороту коштів викликали необхідність для постачальників шукати шляхи рішення проблеми дебіторської заборгованості. Факторинг є порівняно новою ефективною системою покращання ліквідності та зменшення фінансового ризику при організації платежів. Комерційні банки, розвиваючи ці операції, доповнюють їх елементами бухгалтерського, інформаційного, рекламного, збутового, юридичного, страхового та іншого обслуговування клієнтів.

Факторинг – різновидність торговельно-комісійної операції, пов'язаної з кредитуванням оборотних коштів. Факторинг є інкасуванням дебіторської заборгованості покупця і специфічною різновидністю короткострокового кредитування та посередницької діяльності. Факторинг – це:

- 1) стягнення (інкасування) дебіторської заборгованості покупця;
- 2) надання йому короткострокового кредиту;
- 3) звільнення його від кредитних ризиків при операціях.

Головною метою факторингу є отримання коштів негайно або у термін, визначений угодою.

Відповідно до Конвенції про міжнародний факторинг, прийнятій у 1988 році Міжнародним інститутом уніфікації приватного права, операція вважається факторингом у тому

випадку, якщо вона задовольняє як мінімум дві із наступних чотирьох вимог:

- наявність кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог;
- ведення бухгалтерського обліку постачальника, перш за все обліку реалізації;
- інкасування його заборгованості;
- страхування постачальника від кредитного ризику.

Разом з тим, у ряді країн до факторингу відносять і облік рахунків-фактур, тобто операцію, що задовольняє лише першу вимогу.

Ці операції проводять спеціальні фактор-фірми, які, як правило, тісно пов'язані із банками або є їх спеціалізованими філіями і дочірніми компаніями. Факторингові операції застосовуються і здійснюються комерційними банками. Факторинг здійснюється наступним чином. Банк отримує у господарчого суб'єкта-продавця право на стягнення дебіторської заборгованості покупця продукції (робіт, послуг) і протягом 2 – 3 днів перераховує господарчому суб'єкту 70 – 90 % суми коштів за відвантажену продукцію на час її пред'явлення. Після одержання платежу за цими рахунками від покупців банк перераховує господарчому суб'єкту суми рахунків 30 – 10 % за мінусом процентів і комісійних винагород. Вартість фактичного обслуговування залежить від виду послуг, фінансового становища, клієнта тощо.

При визначенні оплати за факторинг слід виходити з прийнятого сторонами процента за кредит і середнього терміну перебування коштів у розрахунках з процентами. При розміщенні документа продавця в картотеку покупця вся сума пені також є доходом факторингу.

Існують різні види факторингових операцій: відкриті (конвенційні) та закриті (конфіденційні), з правом регресу і без нього. При відкритому факторингу постачальник ставить до відома боржників про участь банку (фактор-фірми), і всі платежі

направляються на адресу банку. При закритому – боржники не повідомлені про посередництво банку. Факторинг з правом регресу означає, що банк має право зворотної вимоги до постачальника відшкодувати сплачену суму, тобто постачальник несе кредитний ризик. Угода без права регресу в світовій практиці укладається досить рідко, так як вважається, що вона виправдана лише в тому випадку, коли можливість появи суперечливих моментів або настання неплатоспроможності платника зведена до мінімуму. Від виду операції залежить ступінь ризику, яка визначає і вартість операції (комісійну винагороду банку).

Переваги факторингу для клієнта: зменшення кредитного платіжного ризику, своєчасна інкасація дебіторської заборгованості, можливість планувати платіжний оборот, прискорення оборотності оборотного капіталу, покращання кредитоспроможності. Крім того, банки (фактор-фірми) надають своїм клієнтам додаткові послуги.

Лізингові операції. *Лізинг* (англ. lease – оренда) – це довгострокова оренда машин і обладнання, видача обладнання напрокат. Лізинг дозволяє промисловим, торговим, транспортним та іншим підприємствам (орендаторам) отримувати в комерційних банках і лізингових компаніях (орендодавців) за певну орендну плату в довгострокове користування широкий перелік основних засобів. Оренда – це майновий найм. Оренда – це засноване на угоді термінове володіння, що має бути повернене, та користування майновим комплексом (будівля, приміщення, обладнання, підприємство, земля, природні ресурси, інше майно). У даному випадку майновий комплекс є товаром.

Оренда підприємства – це взяття підприємства у володіння та користування за договором на визначений термін і за певну плату, тобто підприємство виступає як товар. Оренда майнового комплексу – це поточна оренда, яка здійснюється на таких умовах:

- 1) мета оренди – задовольнити тимчасові потреби орендаря;
- 2) термін оренди визначається угодою. Після закінчення терміну оренди майно повертається орендодавцю;
- 3) майно є власністю орендодавця;
- 4) ризик втрати та псування орендного майна визначається умовами угоди.

Лізинг – порівняно нова специфічна форма організації кредитно-фінансових відносин, що поєднує в собі елементи кредитування в натуральній і грошовій формі. Сучасний лізинг у багатьох країнах охоплює широкий перелік об'єктів – від дрібного канцелярського обладнання до складних ЕОМ, від токарних станків до бурового обладнання, від автотранспортних засобів до реактивних лайнерів і океанських танкерів, а також сільськогосподарське, будівельне, гірничодобувне та інше обладнання.

У промислово розвинених країнах лізингові операції отримали широкий розвиток в останні десятиріччя. На умовах лізингу в США купується близько 45 % обладнання, що реалізується на внутрішньому ринку, в Японії – 33 %, в Німеччині – 18 %, в Австралії – 25 %, Англії, Швеції, Франції – 13 – 17 %.

У сучасних умовах широкого розповсюдження набула форма участі банків у лізингових операціях під назвою «вендор лізинг», тобто «лізинг продавця». Ця форма лізингу розповсюджується лише на великі промислові компанії, що виготовляють складне, велике і дороге обладнання, яким банки пропонують послуги при реалізації цього обладнання. Широкого розвитку набула форма банківської участі в лізингових операціях, при якій лізингові компанії залучають великі банки до ведення переговорів про лізинг, оформлення необхідної документації тощо. Банк затверджує оренду і виділяє грошові кошти, тоді як лізингова компанія продовжує залишатись власником обладнання і виступає в ролі

орендодавця. Банку лише передається право на отримання платежів і застави за обладнання.

Лізинг – форма дострокової оренди, пов’язана з передачею в користування обладнання, транспортних засобів та іншого рухомого та нерухомого майна. Стосовно майна, що орендується, лізинг ділиться на чистий – додаткові витрати бере на себе орендатор, повний – техобслуговування майна та інші витрати бере на себе лізингодавець.

Лізинг має дві основні форми – прямий та такий, що повертається. Прямому фінансовому лізингу надається перевага, коли підприємству потрібне переоснащення технічного потенціалу. Лізингова фірма при такій угоді забезпечує 100 %-не фінансування, придбання обладнання. Фактично лізинг – це форма матеріально-технічного забезпечення з одночасним кредитуванням та орендою. При лізингу орендар виплачує у лізинговій формі не орендну плату, а повну вартість майна у кредит.

Угода лізингу укладається на наступних умовах:

- 1) термін лізингу дорівнює терміну основних засобів;
- 2) сума платежу об’єднує в собі вартість основних фондів, проценти за кредит, комісійні платежі;
- 3) ризик, пов’язаний із псуванням та загибеллю, приймає на себе лізингоотримувач;
- 4) основні фонди є власністю лізингової фірми (орендодавця).

У плані рахунків бухгалтерського обліку лізинг фігурує під поняттям фінансової оренди. Розрізняють два види лізингу:

- фінансовий;
- операційний.

Операційний лізинг характеризується більш коротким, ніж життєвий цикл виробу, терміном контракту, що передбачає неповну амортизацію обладнання за час оренди, після чого воно повертається лізингодавцю і може бути знову здано в оренду. В Італії, наприклад, такий лізинг називається виробничим.

Комерційними банками і лізинговими компаніями застосовується, як правило, фінансовий лізинг. Це найбільш типова і розповсюджена форма лізингу, що характеризується середньо- і довгостроковим характером контрактів, амортизацією повної або більшої частини вартості обладнання. Після завершення терміну дії контракту орендар може:

- 1) повернути об'єкт лізингу орендодавцю;
- 2) укласти новий контракт на оренду;
- 3) викупити об'єкт лізингу за залишковою вартістю.

Про свій вибір орендатор повідомляє лізинговій компанії завчасно, наприклад, за півроку до закінчення терміну погашення.

Фактично фінансовий лізинг є формою довгострокового кредитування купівлі, відрізняючись від звичайної угоди купівлі-продажу моментом переходу права власності на об'єкт угоди до споживача.

Фінансовий лізинг також називають лізингом майна з повною окупністю або повною виплатою, так як протягом терміну угоди (як правило, 3 – 7 років) лізингодавець повертає всю вартість майна і отримує прибуток від лізингової операції. Орендна плата (лізинговий внесок) – це плата за виробниче використання об'єкта лізингової угоди, вона складається із суми амортизаційних відрахувань і процентних відрахувань від вартості переданого в оренду майна (процент за банківський кредит і плата за додаткові послуги банку). Розмір амортизаційних відрахувань залежить від початкової вартості майна, терміну служби, ступеня зносу на момент передачі в оренду і норм амортизації, встановлених для даного виду майна.

Селенг – це одна із різновидностей лізингу. Тому його функції регламентуються Об'єднанням європейських лізингових товариств із штаб-квартирою в Брюсселі. Сьогодні селенг активно використовується у всіх економічно розвинених країнах. Селенг – це двосторонній процес, який є специфічною формою зобов'язання, що регламентується угодою майнового

найму і полягає в передачі власником своїх прав у користуванні та розпорядженні його майном селенг-компанії за визначену плату. При цьому власник залишається володарем переданого майна і може при першій вимозі повернути його. Селенг-компанія залучає і вільно використовує на свій розсуд майно та окремі майнові права громадян і господарчих суб'єктів. Майном можуть бути різні об'єкти права власності: гроші, цінні папери, земельні ділянки, підприємства, будівлі, обладнання і т. п. За формою фінансування селенгова діяльність наближена до банківської діяльності. Вона може здійснюватися будь-якими торгово-промисловими підприємствами як побічна операція. Однак економічно доцільно створювати селенг-компанії. Громадяни в найм здають, головним чином, гроші. Різниця між грошима позиченими (кредит) і грошима, взятими в найм, така:

1. При кредиті відбувається зміна прав власності. При селенгу власник грошей, зданих у найм, не втрачає свого права на них.

2. Коли господарчий суб'єкт, що отримав гроші від селенг-компанії, збанкрутує, то за законом про банкрутство із його власності спочатку повертається істинним власником все те, що йому не належить (у тому числі і гроші, передані в найм), інше майно продається на аукціоні та ділиться між кредиторами.

3. При передачі грошей у найм податком обкладається тільки прибуток, отриманий від операції, а не вся сума. При кредиті податок береться з усієї суми кредиту.

Практика показує, що використання селенгу вигідно при гнучкій системі господарювання. Селенг є ефективним інструментом фінансування різних сфер підприємництва в умовах ризику. У сучасних умовах для розвитку селенгу відкриваються хороші перспективи. До них можна віднести:

- скорочення об'ємів ліквідних коштів з причини постійно виникаючих труднощів на грошовому ринку;
- загострення конкуренції, що потребує оптимізації вкладення капіталу;

- зменшення прибутку господарчих суб'єктів, що обмежує їх можливість вкласти достатню суму коштів у розвиток нової технології та розширення виробництва.

Селенг загострює конкуренту боротьбу на грошовому ринку і направляє її на зниження ціни послуг, наприклад, процентів за кредит. Селенг – це реальний механізм втягнення грошей населення у виробничу сферу зокрема та в економіку країни в цілому.

Інші послуги комерційних банків на фінансовому ринку. *Послуги комерційних банків* – вид діяльності комерційних банків, спрямований на залучення юридичних. і фізосіб як постійних клієнтів. Послуги комерційних банків включають посередницькі, консультаційні, довірчі (трастові), ін.

Серед посередницьких послуг найбільш розповсюджені: посередництво в одержанні клієнтом кредиту; посередництво в операціях з цінними паперами, валютою, майном. Перший вид послуг надається банком тоді, коли сам банк не має можливості задовольнити кредитну заявку клієнта (розглянуто в «Банківському кредиті»). Прибуток банку від посередництва (маржа) складається як різниця між позичковим і позиковим відсотками. Позичковий – це відсоток, стягнений банком з клієнта, а позиковий – відсоток, сплачений банку, у якого отримана позика (куплені кредитні ресурси). Посередницькі послуги в операціях з цінними паперами, валютою, майном здійснюються на основі доручення клієнта. Особливої уваги заслуговує посередницька практика комерційних банків при емісії, при розміщенні та організації повторного обігу цінних паперів клієнтів. Посередництво банку в цих операціях здійснюється на основі угоди, яка укладена з емітентом. У випадку великих масштабів емісії, обслуговуючий банк може вдаватись до створення консорціуму. Консорціальний банк – спільна багатонаціональна банківська установа акціонерного типу, що належить декільком банкам, фінансовим компаніям. Консорціуми банків – групи банків, що тимчасово

організовані одним з найбільших банків – головою консорціуму для спільного проведення кредитних, гарантійних або інших банківських операцій.

Послуги банку при переводі цінних паперів від одного власника до іншого, тобто при передачі права власності на володіння цими цінними паперами від однієї особи іншій – це трансфертні послуги. Замовником трансфертних послуг виступають емітенти цінних паперів. У теперішній час перед ними постає безліч проблем, пов'язаних з оперативним обліком цінних паперів та їх власників, повідомленням для багаточисленних акціонерів про діяльність акціонерних товариств і розподілом дивідендів, перереєстрацією власників цінних паперів на вторинному ринку. Дохід банку за посередництво в операціях із цінними паперами утворюється за рахунок різниці в цінах купівлі і продажу.

Банківські послуги за торгівлю валютою мають на меті: надання валюти клієнтам для забезпечення їх платежів і підтримання ліквідності у валюті; страхування ризиків знецінення коштів унаслідок зміни валютних курсів; отримання спекулятивного прибутку за рахунок зміни курсів валют. Довірчі (трастові) послуги є видом діяльності комерційного банку у віданні майном, переданим клієнтом банку за дорученням. Довірене управління майном за своєю специфікою споріднене з банківською діяльністю і пов'язане з виконанням робіт у обліку операцій, збереження цінностей, розміщення коштів, фінансового аналізу тощо.

Траст-операція (англ. trust – довір'я, взяти на себе зобов'язання, відповідальність, управління за дорученням); або трастові операції – це довірчі операції банків, фінансових компаній, інвестиційних фондів з управління майном клієнта та виконання інших послуг в інтересах і за дорученням клієнта на правах довіреної особи. За останній час трастові операції отримують все більший розвиток. Довіреною особою банків

виступають, як правило, приватні особи, а також фірми, благодійні організації, різні фонди (у тому числі пенсійні).

Приватним особам банки надають кілька видів трастових послуг: право розпоряджатися спадщиною, управління персональними трастами, опікунство із забезпеченням збереження майна, агентські функції.

Фірмам комерційні банки надають такі види трастових послуг: розпорядження активами, агентські операції, ліквідація підприємств. Вони звертаються до трастових послуг банків для організації облігаційних позик. У цьому випадку банк бере на себе функції зберігання застави (за забезпеченими облігаціями), розміщення цінних паперів, сплати відсотків та погашення позики, розпорядження фондом погашення позики. Комерційні банки надають фірмам послуги з управління пенсійними фондами та фондами часткової участі в прибутках працівників фірми. Дохід від трастових послуг банків формується за рахунок комісійних винагород, у які включаються: щорічні відрахування від доходів за трастовими операціями; щорічний внесок з первісної суми наданої трастової послуги; внесок із суми за трастовою операцією після закінчення строку дії траст-договору. Зберігальні послуги банків пов'язані з тим, що банки мають спеціально обладнані, важкодоступні для викрадачів приміщення. Вони надаються у двох формах: надання сейфів для зберігання цінностей, зберігання цінностей у сталій камері.

Комерційні банки проводять консультування клієнтів у галузі економічного (фінансового) аналізу та бухгалтерського обліку, вивчення платоспроможності господарських партнерів клієнта, організації емісії та повторного обігу цінних паперів, вибору напряму інвестування коштів тощо. Як правило, консультування є видом послуг, пов'язаним з іншими операціями: кредитними, лізинговими, обслуговуванням платіжного обороту тощо. Плата за консультаційні послуги враховується до плати за основний вид операцій, який супроводжується консультуванням.

Тема 10. Фінансові послуги на фондовому ринку

Професійна діяльність на фондовому ринку – діяльність суб'єктів господарювання, для яких ця діяльність є виключною, і банків по перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів та організаційному, інформаційному, технічному, консультаційному й іншому обслуговуванню випуску та обігу цінних паперів, та їх похідних.

Професійними учасниками фондового ринку є особи, що одержали ліцензії Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на провадження окремих видів професійної діяльності з цінними паперами.

Після закінчення терміну дії відповідної ліцензії продовження професійної діяльності на фондовому ринку дозволяється за умови одержання нової ліцензії.

До складу професійних учасників фондового ринку належать:

- торговці цінними паперами;
- зберігачі цінних паперів;
- компанія з управління активами;
- реєстратори власників іменних цінних паперів;
- депозитарії;
- фондові біржі, торговельно-інформаційні системи.

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. на фондовому ринку можуть здійснюватися такі види професійної діяльності:

- діяльність з торгівлі цінними паперами;
- діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
- депозитарна діяльність;
- діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку.

Діяльність з торгівлі цінними паперами полягає у здійсненні угод, які передбачають оплату цінних паперів проти їх поставки новому власнику.

Діяльність з торгівлі цінними паперами поділяється на такі види:

- брокерська діяльність;
- дилерська діяльність;
- андеррайтинг;
- діяльність з управління цінними паперами.

Андеррайтингова діяльність полягає у розміщенні (підписку, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента.

Андеррайтинг включає в себе такі операції:

- консультування емітента про час, терміни, обсяги та інші характеристики емісії;
- здійснення андеррайтером викупу частини емісії або всього обсягу емісії цінних паперів у емітента;
- надання гарантій емітенту щодо первинного продажу цінних паперів;
- розміщення випущених цінних паперів серед інвесторів за комісійну винагороду.

Андеррайтингові послуги можуть надаватися фінансовими посередниками як при публічному (відкритому) продажі, так і при приватному (закритому) розміщенні цінних паперів.

Українські емітенти можуть здійснювати розміщення цінних паперів за межами України виключно на підставі дозволу державної комісії з цінними паперами та фондового ринку. Дозвіл видається за умови виконання емітентом окремих вимог.

Брокерські контори відкриваються засновниками фондової біржі або юридичними особами, які придбали місце на біржі. Брокерські контори реєструються в спеціальному реєстрі брокерських фірм, що ведеться біржею.

Брокерські контори надають такі види фінансових та супутніх послуг для своїх клієнтів:

- укладання біржових угод з цінними паперами;
- укладання угод з цінними паперами на позабіржовому ринку;

- надання гарантій та порук;
- документальне оформлення укладення угод;
- складання та подання звітності за проведеними операціями;
- збір необхідної комерційної інформації за дорученням;
- консультування з питань здійснення фінансових інвестицій.

Виконання доручень клієнта здійснюється брокером на підставі договору про брокерське обслуговування.

Дохід брокерської контори складається з комісійної винагороди, плати за брокерське інформаційне обслуговування та делькреде.

Спільне інвестування являє собою діяльність, що здійснюється в інтересах і за рахунок засновників та учасників корпоративних та пайових інвестиційних фондів шляхом випуску цінних паперів фондів та вкладення анульованих коштів інвесторів у ефективні фінансові інструменти метою одержання прибутку.

Діяльність зі спільного інвестування забезпечується корпоративними інвестиційними фондами та компаніями з управління активами, що надають послуги інститутів спільного інвестування.

Фінансові послуги зі спільного інвестування надаються юридичним і фізичним особам. Такі послуги пропонуються тим учасникам ринку, які з різних причин не бажають здійснюватися фінансові вкладення самотійно.

При виборі інвестиційного фонду інвесторам потрібно враховувати свої фінансові можливості та очікування від інвестицій.

Професійна діяльність компанії з управління активами спрямована на забезпечення ефективного управління акумульованими коштами інституційного інвестора шляхом вкладення їх у цінні папери, на банківські депозити та в інші інструменти, визначені законодавством з метою збереження

вартості цих коштів та одержання прибутку. Компанія з управління активами може здійснювати управління активами декількох інституційних інвесторів. Поєднання діяльності з управління активами з іншими видами професійної діяльності на ринку цінних паперів забороняється.

Управління активами інституційних інвесторів здійснюється на основі договору про управління активами, укладеного між компанією з управління активами та радою недержавного пенсійного фонду або спостережною радою корпоративного інвестиційного фонду.

Інтернет-трейдинг – надання клієнтам оперативного доступу до торгово-аналітичної інформації зі світових валютних і фондових ринків, а також широких можливостей ефективного управління своїми коштами та цінними паперами.

Інтернет-трейдинг став популярним у США в середині 90-х років XX ст. як технологія, що давала змогу спростити і прискорити виконання операцій на фондовому ринкові.

З появою Інтернет-трейдингу на ринку почали домінувати он-лайн брокери. Інтернет зменшив накладні витрати брокерів, даючи змогу обслуговувати одночасно велику чисельність клієнтів.

Тема 11. Фінансові послуги з перейняття ризику

Під **ризиком** розуміють невпевненість в можливому результаті. Результатом дії ризику є небажані, негативні наслідки, що призводять до певних збитків.

Джерелами походження ризиків є господарська діяльність, трудова діяльність та особисте життя громадян, негативні природні явища та фактори

У діяльності суб'єктів господарювання та громадян, що здійснюють інвестиційну діяльність, особливе значення займає **фінансовий ризик**.

Фінансовий ризик поділяється на певні види, а саме кредитний, процентний, депозитний, інфляційний, валютний ризики, ризик ліквідності.

Ризики, що супроводжують діяльність суб'єктів господарювання можуть бути нейтралізовані за допомогою внутрішніх і зовнішніх механізмів. Внутрішні механізми, до яких належать уникнення ризику, обмеження концентрації ризику, хеджування, диверсифікація, розподіл ризику, самострахування забезпечуються самими суб'єктами господарювання.

До основних видів фінансових послуг, що забезпечують перейняття ризиків суб'єктів господарювання, належать: страхові послуги, послуги з надання гарантій та порук за господарськими операціями клієнтів фінансових установ. Перейняття ризиків фізичних осіб забезпечується шляхом реалізації фінансовими установами страхових послуг, послуг з недержавного пенсійного забезпечення та надання порук за зобов'язаннями громадян.

Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Страхування забезпечується шляхом реалізації страхових послуг, які є фінансовими операціями страховиків, що здійснюються для забезпечення страхового захисту страхувальників або застрахованих осіб.

Відповідно до форм страхування страхові послуги можуть надаватися на обов'язковій або добровільній основі.

При обов'язковому страхуванні законодавством визначаються об'єкти страхування та коло споживачів страхових послуг. Фінансові операції за обов'язковим страхуванням

реалізуються на принципах обов'язковості, суцільного охоплення об'єктів страхування, безстроковості та автоматичності дії страхування, нормування страхового забезпечення.

Законом України «Про страхування» визначені основні види обов'язкового страхування.

Страхові послуги з добровільного страхування реалізуються на договірних засадах за згодою страховика і страхувальника.

Страхові послуги, що реалізуються на принципах добровільного страхування, регламентуються договором страхування, який укладається між страховою організацією та страхувальником, відповідно до розроблених фінансовою установою правил страхування.

Ціною страхової послуги є страховий внесок (страхова премія), що вноситься страхувальником у розмірі та в терміни, що обумовлені договором страхування або законом.

Гарантійна фінансова послуга – це послуга, пов'язана зі згодою однієї сторони угоди (гаранта) взяти на себе відповідальність іншої сторони (принципала) перед третьою особою (бенефіціаром) за грошову винагороду (на умовах платності).

На практиці розрізняють два види гарантійних фінансових послуг, які є засобами забезпечення виконання фінансових зобов'язань боржників перед фінансовою установою:

- гарантія (страховий бонд);
- поручительство (фінансова гарантія).

Гарантія – це спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого банк-гарант бере на себе грошове зобов'язання перед бенефіціаром (оформлення в письмовій формі або у вигляді повідомлення) сплатити кошти за принципала в разі невиконання останнім своїх зобов'язань у повному обсязі або їх частину в разі пред'явлення бенефіціаром

вимоги та дотримання всіх вимог, передбачених умовами гарантії.

Суб'єктами гарантії є: гарант, кредитор (бенефіціар), боржник (принципал).

На ринку гарантійних фінансових послуг діють переважно банківські установи.

Надання банківських гарантій спрямоване на виконання клієнтом своїх зобов'язань за торговельними та фінансовими угодами.

Надання гарантії стає фінансовою послугою лише в разі сплати принципалом банку-гаранту певної суми коштів за надання гарантії.

Вартість гарантійних фінансових послуг залежить від рівня їх ризиковості, платоспроможності та надійності боржника, терміну дії гарантії, витрат на супроводження зобов'язальної послуги, забезпеченості заставою майна.

Поручительство – це спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого поручитель повністю або частково бере на себе відповідальність у разі настання передбаченого випадку виконати перед кредитором зобов'язання боржника.

Поручительство можна розглядати як різновид фінансової гарантії.

У багатьох країнах світу на ринку фінансових послуг створені та успішно діють гарантійні фонди.

Гарантійні фонди – установи, які надають гарантії (поручительства) банками-кредиторами за наданими кредитами суб'єктам малого та середнього бізнесу.

На ринку фінансових послуг спостерігається також активізація діяльності інститутів надання гарантій, які представлені гарантійними фондами, гарантійними прогарами, гарантійними товариствами.

Згідно з українським законодавством послуги з недержавного пенсійного забезпечення можуть надаватися такими фінансовими установами:

- недержавними пенсійними фондами;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Споживачами послуг з недержавного пенсійного забезпечення виступають фізичні особи, які здійснюють сплату пенсійних внесків самостійно або на користь яких сплачуються пенсійні внески до пенсійного фонду, страхової організації чи на пенсійний депозитний рахунок до банківської установи в рахунок забезпечення майбутніх недержавних пенсійних виплат.

Надання послуг з пенсійного забезпечення для учасників недержавних пенсійних фондів здійснюється на основі пенсійного контракту, що укладається такими учасниками з адміністратором фонду.

Для здійснення своєї професійної діяльності недержавний пенсійний фонд укладає договори з іншими фінансовими установами:

- професійним адміністратором щодо провадження діяльності з адміністрування фонду;
- компанією з управління активами - щодо управління пенсійними активами;
- зберігачем щодо зберігання активів фонду.

Пенсійні внески до пенсійного фонду сплачуються у розмірах та у порядку, що визначені пенсійним контрактом. Сума внеску залежить від обраної пенсійної схеми.

Послуги професійного адміністратора підлягають оплаті у грошовій формі за тарифами, що є визначеними у договорі про адміністрування пенсійного фонду. Розмір граничних тарифів за такий вид послуг встановлюється Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України.

За рахунок акумулювання внесків учасників пенсійний фонд формує свої активи, що включають грошові кошти, цінні папери та інші активи, передбачені законодавством.

Пенсійні активи, що накопичуються фондом, можуть бути використані виключно на цілі інвестування або для виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та для здійснення пенсійних виплат.

Надання фінансових послуг щодо управління активами недержавних пенсійних фондів можуть здійснювати:

- компанія з управління активами;
- банк щодо активів створеного ним корпоративного пенсійного фонду;
- професійний адміністратор за умови одержання ним ліцензії на провадження діяльності з управління активами.

Видача ліцензії на провадження діяльності з управління активами недержавного пенсійного фонду здійснюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за умови, що оплачений статутний капітал компанії з управління активами становить суму, не меншу за 300 тис. євро. а професійного адміністратора - суму, не меншу за 500 тис. євро за офіційним обмінним курсом НБУ на дату ліцензування.

За надання послуг з управління активами пенсійного фонду фінансовій установі сплачується грошова винагорода, розмір якої встановлюється у відсотках до чистої вартості активів фонду і фіксується у договорі про управління активами пенсійного фонду.

Зберігання та обслуговування руху активів недержавного пенсійного фонду здійснює банківська установа, яка має

ліцензію на провадження депозитарної діяльності зберігача цінних паперів.

Тарифи за надання послуг зберігача пенсійного фонду обчислюються як відсоток від вартості активів пенсійного фонду, що знаходяться на зберіганні, і можуть встановлюватись як за виконання договору в цілому, так і за виконання окремої операції (операцій).

Тема 12. Державне регулювання та саморегулювання ринку фінансових послуг

Державне регулювання ринку фінансових послуг - здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком фінансових послуг та запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері.

Державне регулювання ринку банківських послуг в Україні забезпечується Національним банком України.

Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду за діяльністю банків та інших небанківських фінансових установ, що здійснюють окремі банківські операції.

Національний банк України видає банкам банківські ліцензії, письмові дозволи, ліцензії на виконання окремих операцій та визначає порядок та умови їх одержання.

Банківська ліцензія надає банку здійснювати визначений перелік традиційних банківських операцій є і необхідною умовою для початку діяльності банку. Розширення переліку банківських операцій є можливим на підставі одержання банком письмового дозволу НБУ, який надає банку право здійснювати окремі банківські операції, що пов'язані з додатковим ризиком.

Поряд з ліцензуванням діяльності банків Національний банк України забезпечує видачу ліцензій небанківським фінансовим установам у випадку здійснення ними окремих банківських операцій.

Відповідно до законодавства небанківські фінансові установи, за умови отримання ліцензії НБУ, можуть здійснювати окремі банківські операції.

Філія небанківської фінансової установи має право здійснювати окремі банківські операції за умови видачі їй небанківською фінансовою установою - юридичною особою дозволу на здійснення таких операцій, погодженого з територіальним управлінням Національного банку.

Національний банк України є уповноваженою державною установою при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль.

З метою забезпечення висококваліфікованого складу працівників банків і небанківських фінансових установ, що здійснюють окремі банківські операції. Національним банком визначені кваліфікаційні вимоги до їх керівників та спеціалістів.

У разі порушення банками або небанківськими фінансовими установами, що здійснюють окремі банківські операції, банківського законодавства, нормативних актів Національного банку, проведення ризикових операцій, що загрожує їх платоспроможності та інтересам вкладників і кредиторів, НБУ застосовує до них визначені законодавством заходи впливу.

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг на ринку цінних паперів здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку забезпечує реалізацію державної політики щодо розвитку та функціонування в Україні ринку цінних паперів та їх похідних, здійснює державне регулювання та контроль за випуском і обігом цінних паперів, реалізує функції контролю та нагляду за діяльністю професійних учасників ринку, забезпечує захист прав інвесторів, застосовує заходи щодо припинення та недопущення правопорушень у цій сфері тощо.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку забезпечує формування та ведення Державного реєстру фінансових установ, які надають фінансові послуги на ринку цінних паперів.

Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку забезпечується ліцензування діяльності професійних учасників ринку та визначені ліцензійні умови провадження відповідної діяльності

До порушників порядку та правил діяльності на ринку цінних паперів НКЦПФР застосовує передбачені законодавством заходи впливу.

Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Нацфінпослуг) утворена Указом Президента України 12 грудня 2002 року як інтегрований державний регулятор діяльності небанківського фінансового сектора.

Функції та повноваження Нацфінпослуг визначені Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та Указом Президента України «Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» від 4 квітня 2003 року. Відповідно до зазначених документів Держфінпослуг є спеціальним уповноваженим органом виконавчої влади і наділена повноваженнями з регулювання і нагляду за діяльністю професійних учасників небанківського фінансового сектора.

Важливою формою державного регулювання ринку фінансових послуг є ліцензування діяльності фінансових установ.

Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України надає ліцензії для здійснення фінансовими установами:

- страхової діяльності;
- діяльності з надання послуг накопичувального пенсійного забезпечення;

- надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів;

- діяльності з надання будь-яких фінансових послуг, що передбачають пряме або опосередковане залучення фінансових активів від фізичних осіб тощо.

Ліцензія, яка надається для здійснення діяльності з надання фінансових послуг, не може передаватися третім особам. Нормативними документами Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України визначені ліцензійні умови провадження діяльності з надання певного виду фінансових послуг. Фінансові установи, що одержали ліцензії на провадження діяльності з надання фінансових послуг, включаються до Державного реєстру фінансових установ, що ведеться Нацфінпослуг.

Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України визначені обмеження в наданні певних видів фінансових послуг.

Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України визначені умови надання окремих фінансових послуг юридичними особами - суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами.

З метою забезпечення стабільності функціонування ринку фінансових послуг Нацфінпослуг розроблені нормативи діяльності фінансових установ.

Постановою Нацфінпослуг накладаються штрафи на порушників законодавства на ринку фінансових послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” №2664-III від 12.07.2001 року//Відомості Верховної Ради України. - 2009. - №1. - ст.1.
2. Закон України “Про затвердження Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України: постанова Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 157”// Офіційний вісник України. - 2010. - № 12. - ст. 580.
1. Ходаківська В.П., Ринок фінансових послуг. [Навч. посібник]. / В.П. Унінець-Ходаківська, О.Д. Данілов О.І. — Ірпінь: АДПСУ, 2001. — 512 с.
2. Унінець-Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. Вид 2-ге, доп. І перероб. [Навч. посібник]. / В.П. Унінець-Ходаківська, О.І.Костюкевич, О.А.Лятамбор. – К.: «Центр учбової літератури». 2009. – 392 с.
3. Онищенко В.О. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник / В.О. Онищенко, Т.М. Завора – Полтава: ПолтНТУ, 2017. – 409 с.
4. Сич Є.М. Ринок фінансових послуг[текст]: навчальний посібник / Є.М. Сич, В.П. Ільчук, Н.І. Гавриленко– К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 428 с.
5. Банківські операції. Підручник / А.М. Мороз, М.І.Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. / За ред д-ра екон. наук, професора А.М.Мороzza. — К.: КНЕУ, 2000. — 384 с.
6. Розвиток ринку фінансових послуг в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи / Голоднюк І., Данейко П., Домбровські М., Михайличенко М. — К.:CASE Україна, 2006. — 21 с.
7. Зимовець В.В., Зубик С.П. Фінансове посередництво: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2004. — 288 с.
8. Корнеев В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку:

Монографія. — К.: Основа, 2007. — 192 с.

9. Фінансові послуги України: Енциклопед. довід. / Мітюков І.О., Александров В.Т., Ворона О.І., Недбаєва С.М. — К.: Укрбланковидав, 2001, Т. 1—6.

10. Савлук М.І., Мороз А.М., Пуховкіна М.Ф. Гроші та кредит: Підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 598 с. (Розділ 10, §10.1).

11. Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_017.

12 Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_012.

13 Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України : наказ Державного комітету статистики України від 18.04.2005 № 96 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kapitalizator.com/natsionalni-derzhavni-statystychni-klassifikatsiyi-klassifikatory>.

14 The World Bank [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://data.worldbank.org>.

15 Мишкін Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Ф. С. Мишкін ; пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин. — К. : Основи, 1998. — С. 903.

16 Горбач Л. М. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / Л. М. Горбач, О. Б. Каун. — К. : Кондор, 2006. — С. 30.

17 Зимовець В. В. Фінансове посередництво : навч. посіб. / В. В. Зимовець, С. П. Зубик. — К. : КНЕУ, 2004. — 288 с.

18 Черкасова С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. В. Черкасова. — Л. : Магнолія 2006, 2008. — С. 56.

19 Корнєєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнєєв. — К. : Основа, 2007. — 192 с.;

20. Корнєєв В. В. Модифікація форм фінансового

посередництва в Україні / В. В. Корнєєв // Фінанси України. — 2008. — № 1. — С. 77—85.

21. Колб Р. В. Финансовые институты и рынки : учебник / Р. В. Колб, Р. Дж. Родригес ; пер. 2-го амер. изд. — М. : Дело и Сервис, 2003. — С. 314.

22. Корнєєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнєєв. — К. : Основа, 2007. — 192 с.

23 Корнєєв В. В. Управління кредитними та інвестиційним потоками на ринках капіталу : монографія / В. В. Корнєєв. — К. : НДФІ, 2003. — 376 с.;

24. Еш С. М. Фінансовий ринок : навч. посіб. / С. М. Еш. — 2-ге вид. — К. : ЦУЛ, 2011. — 528 с.

25. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. — К. : Знання, 2010. — 532 с.

26. System of National Accounts 2008 — 2008 SNA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.asp>.

27. Мацьків Р. Т. Інфраструктура ринків: підходи до класифікації/ Р. Т. Мацьків // Ефективна економіка: електронне наукове видання Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету, 2018 р. — № 3 . — Режим доступу:<http://www/economy.nauka.com.ua>.

28. Бобров Є.А. Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку/ Бобров Є.А. // Фінанси України - 2007.- № 4. - С. 88-94.

29. Плєскач В.Л. Фінансові послуги, як складова інтеграції України у світовий інформаційно-економічний простір/ Плєскач В.Л.// Фінанси України - 2008.- № 8. - С. 89-95.

30. О. В. Джафарова Фінансові послуги як предмет дозвільної діяльності у сфері забезпечення економічної безпеки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_3/PB-3/PB-3_19.pdf.